

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za hrvatski standardni jezik

**RAZLIKOVNI RJEČNICI
HRVATSKOGA I SRPSKOGA JEZIKA**

DIPLOMSKI RAD

Barbara Zgrabljic

Zagreb, 13. rujna 2016.

Mentor
Dr. sc. Ivan Marković, doc.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Odnos hrvatskog i srpskog književnog jezika u 20. stoljeću	4
2.1. <i>Unitaristička i separatistička jezična koncepcija</i>	5
2.2. <i>Kronologija izabranih rječnika</i>	8
3. Leksičke sličnosti i razlike	9
3.1. <i>Razlika između dvojezičnog i razlikovnog rječnika</i>	9
3.2. <i>Srbizmi i kroatizmi</i>	11
3.3. <i>Kriteriji za analizu rječnika</i>	11
4. Benešić: srbizmi i kroatizmi	12
4.1. <i>Namjera rječnika</i>	12
4.2. <i>Izbor i opsežnost građe</i>	13
5. Petar Guberina – Kruno Krstić: Razlike	17
5.1. <i>Namjera rječnika</i>	17
5.2. <i>Opsežnost građe</i>	17
5.3. <i>Izbor i obrada građe</i>	18
6. Ćirilov – inačice i varijante	21
6.1. <i>Namjera rječnika</i>	22
6.2. <i>Opsežnost građe</i>	23
7. Brodnjakov Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika	27
7.1. <i>Opsežnost građe</i>	27
7.2. <i>Namjera rječnika</i>	28
7.3. <i>Izbor i obrada građe</i>	29
7.3.1. <i>Jasnoća oznaka i uputa</i>	32
8. Samardžija i najnoviji objasnidbeni rječnik	34
8.1. <i>Namjera rječnika</i>	34
8.2. <i>Izbor i obrada građe</i>	35
9. Zaključak	41
10. Literatura	42

1. Uvod

Višegodišnje rasprave, prepucavanja i mnogobrojne dvojbe o tome što pripada hrvatskome, a što srpskome leksiku glavni su motivi nastanka ovoga diplomskoga rada koji obuhvaća razdoblje od stotinjak godina – od prvih ondašnjih zapisanih i uočenih razlika između hrvatskog i srpskog književnog jezika nakon I. svjetskoga rata do danas. Kako bi bilo jasno zašto je rođena potreba za isticanjem jezičnih razlika između Hrvata i Srba, razrada teme počinje kraćim povijesnim pregledom društveno-političkih okolnosti, upoznavanjem s unitarističkom i separatističkom jezičnom koncepcijom, definiranjem pojmova kroatizam i srbizam te usporedbom dvojezičnog i razlikovnog rječnika.

Iz mnoštva radova, poglavlja, članaka, rječnika i tekstova većih i manjih lingvističkih vrijednosti, tiskanih u jednome stoljeću, izabrala sam pet rječnika. U radu će se izložiti i analizirati temeljne leksičke razlike prema djelima koja su bila izdana u Varšavi, Zagrebu i Beogradu: Julije Benešić *Gramatyka języka chrowackiego czyli serbskiego* (Varšava, 1937); Petar Guberina i Kruno Krstić *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* (Zagreb, 1940); Jovan Ćirilov *Hrvatsko-srpski rječnik inačica – Srpsko-hrvatski rečnik varijanti* (Beograd, 1989); Vladimir Brodnjak *Razlikovni rječnik hrvatskog i srpskog jezika* (Zagreb, 1991) i Marko Samardžija *Srpsko – hrvatski objasnidbeni rječnik* (Zagreb, 2015).

Radom se željelo izdvojiti zabilježene leksičke razlike između srpskoga i hrvatskoga jezika u trenutku objavljivanja nabrojanih djela. Navedeni su ondašnji stavovi, propusti i dvojbena rješenja na koja ukazuju, između ostalog, i kritički tekstovi te je učinjena i usporedba ondašnjeg leksika s današnjim stanjem jezika. U pitanju je veoma složena, višeslojna i osjetljiva jezična problematika podložna različitim utjecajima i promjenama. I danas postoje mnogobrojna oprečna mišljenja u odabiru kriterija pristupanja ovoj jezičnoj temi.

2. Odnos hrvatskog i srpskog književnog jezika u 20. stoljeću

Društveno-političke okolnosti i jezik u neraskidivom su odnosu neprestanog razvoja, promjena, usmjeravanja i djelovanja. To osobito dolazi do izražaja na prostorima južnoslavenskih naroda i jezika, čiji su pripadnici proživjeli burna razdoblja združivanja i razdruživanja. Udruživanje u zajedničke države pratio je pokušaj stvaranja zajedničkog jezika, dok je pucanje istih državnih formacija rezultiralo dokazivanjem samostalnosti pojedinih jezika. Srbi i Hrvati, kao najbrojniji narodi jugoslavenske države s najsličnijim jezicima, najjače su osjećali utjecaj sociolingvističkih čimbenika. Tijekom 20. stoljeća izmijenilo se nekoliko državnih tvorevina s različitim režimima i ideologijama. Te su mijene (i uglavnom nepovoljna politička zbivanja što ispunjavaju pretežiti dio 20. stoljeća) hrvatskom narodu (za)branile pravo na samostalnost i pravo na hrvatski jezik.

Završetkom I. svjetskoga rata, raspadom Austro-Ugarske Monarhije i osnutkom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine položaj hrvatskog jezika bitno se mijenja. Nakon stvaranja zajedničke države srpski je jezik, putem državnih tijela, sve više prodirao u hrvatsko jezično područje na svim razinama. Smjenama vlasti i političkog pritiska hrvatski se jezik našao u iznimno nepovoljnom i teškom položaju. Zadržat će se načela fonološkog pravopisa kako ih je (u opreci prema morfonološkom, koji je bio na snazi do tada) bio izložio jezikoslovac Ivan Broz u svom *Hrvatskom pravopisu* 1892. godine. Tu će pravopisnu koncepciju, koja je uvelike pridonijela oblikovanju suvremene hrvatske pravopisne norme, potom nastaviti Dragutin Boranić. Njegov *Pravopis hrvatskog ili srpskog jezika*, objavljen 1921. godine, rabili su samo Hrvati (v. Samardžija 2012: 60). Boranićev pravopis doživljava drugo izdanje 1923. godine. Iste godine u Beogradu je tiskan pravopis za Srbe. Srpski jezikoslovac Aleksandar Belić objavljuje *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Samardžija (2012) u opširnoj analizi ističe Belićevo “uvjerenje da će u dvama fonološkim pravopisima, hrvatskome i srpskom, uskoro doći do potpune ujednačenosti” (op. cit. 143).

Kada su nakon atentata na hrvatske zastupnike Hrvatske seljačke stranke u lipnju 1928. hrvatsko-srpski odnosi dosegнули najniže razine, Ministarstvo prosvjete sastavilo je iste godine stručnu komisiju sa zadatkom da uklanja razlike što postoje između hrvatskog i srpskog pravopisa – te da izradi zajednički pravopis. Iako su u radu sudjelovali i hrvatski jezikoslovci

(Maretić, Boranić, Ivšić), u pravopis su kao zajednička prihvaćena rješenja uvrštena ona iz srpskoga pravopisa. Ministarstvo prosvjete Kraljevine SHS objavljuje u kolovozu 1929. godine *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S.H.S.* “izravno i mjestimično doslovno oslonjenim na Belićev pravopis” (op. cit. 149). Hrvatskoj jezičnoj zajednici tako su nametnute promjene, a u školske su knjige uvedene riječi koje su dotad rabili isključivo Srbi. “Tako od jeseni 1929. pa do ljeta 1939. u Hrvatskoj (su)postoje tri pravopisa: službeni fonološki uveden / nametnut ‘Uputstvom’, fonološki pravopis kako su ga formulirali Broz i Boranić i tradicionalni (pretežito ‘etimološki’) hrvatski pravopis” (op. cit. 150).

Zaoštrena međunacionalna suprotstavljanja i novo nametanje srpskog jezika, usprkos Šestosiječanjskoj diktaturi (razdoblje samovlade kralja Aleksandra I. Karađorđevića od 1929. do 1935.) hrvatska je javnost odbila zajednički pravopis i jezični unitarizam (v. op. cit. 64). Pravopisno pitanje aktualizirano je u Banovini Hrvatskoj 1939. godine. Tada kao dominantan i važeći postaje Boranićev pravopis koji je bio u upotrebi do 1929. godine.

2.1. Unitaristička i separatistička jezična koncepcija

Tek u 20. stoljeću počinje se ozbiljnije govoriti o leksičkim razlikama između hrvatskog i srpskog. Starija hrvatska leksikografija takve podatke nije zabilježila. Ako i jest uočena razlikovnost među leksemima kojima se označuje isti pojam, onda se to “odnosi na njihovu regionalnu obilježenost” (v. Peti 2006: 508). U novim okolnostima zajedničke države počinje se javljati i potreba lingvističkog definiranja registriranih razlika. Ni Srbi ni Hrvati u projektu “nametnutog zajedničkog književnog jezika ne žele se odreći onoga dijela leksičkog fonda po kojemu se jedni od drugih razlikuju” (op. cit. 508).

Problemi hrvatskog jezika će izrasti iz njegova političkog statusa koji je rezultat onodobnih političkih prilika. Kraljevstvo SHS (1918.–1921.) izgrađivano je kao centralizirana država u kojoj je Beograd bio mjerilo i središte svega. U toj je državi, kako je tada službeno tumačeno, živio narod koji govori jednim jezikom – srpskohrvatskim. Prisilnim sužavanjem uporabe hrvatskoga standardnoga jezika srpski je postao službenim jezikom u svim dijelovima javnoga i kulturnoga života na cijelome državnome području. Jezičnom su unitarizmu, pišući ekavski, kratko

pripomogli i hrvatski književnici. Kako pokazuju odabrani članci koje Samardžija (2012) obrađuje, popis tada uglavnom mladih hrvatskih književnika koji su kraće ili duže vrijeme svoja djela (pretežito pjesme, ali ima i nešto proznih radova i prijevoda) pisali ekavicom poprilično je dug: Ivo Andrić, Frano Alfirević, Antun Barac, Dobriša Cesarić, Ulderiko Donadini, Josip Kosor, Gustav Krklec, Miroslav Krleža, Antun Branko Šimić, Tin Ujević... Izbor ekavskog izgovora bio je motiviran češće ideološko-političkim, a rjeđe umjetničkim razlozima. Treba naglasiti da se pretežit dio književnika ograničio samo na ekavski izgovor, dok je nekoliko književnika pisalo srpskim jezikom (v. Samardžija 2012: 19). Ubrzo se na hrvatskoj strani počelo uočavati da se u novoj državi, kad se ostave postrani ekavica i politika ćirilizacije, ne piše dobro hrvatskom jeziku. “Zaredala su se naime priopćenja i vijesti iz novoga glavnoga grada, napose iz kraljevskog dvora i vlade, sastavljena jezikom koji, za mnoge (ne)očekivano, sadrži obilje značajki, ponajprije općeleksičkih i terminoloških, koje su u velikoj mjeri ili potpuno nepoznate pripadnicima hrvatske jezične zajednice jer nisu dijelom njezinih jezičnih, a sve češće ni pravopisnih navika” (op. cit. 37). Kako je prodor srpskih jezičnih elemenata bivao sve jači, što je izravno pripomoglo Hrvatima da počnu učvršćivati svijest o nepostojanju jednoga zajedničkoga jezika, tako je u hrvatskoj jezičnoj zajednici postalo bitno pronaći odgovor kako se oduprijeti takvoj jezičnoj politici.

Dva su osnovna puta kojim polaze hrvatski i srpski jezikoslovci u proučavanju jezika Hrvata i Srba. Unitaristička koncepcija leksičke razlike nastoji prikriti i stava je da su hrvatski i srpski inačice jednoga jezika, dok separatistička koncepcija, motivirana purističkim potrebama stvaranja književnog jezika, ističe postojanje dvaju samostalnih jezika, hrvatskog i srpskog. Unitaristi dolaze uglavnom iz redova srpskih lingvista, poput Radosava Boškovića (aktivan zagovornik od '30-ih godina 20. stoljeća) i Jovana Ćirilova (više od pet desetljeća poslije prvih Boškovićevih radova o jeziku čvrsto zastupa iste stavove). No promicatelj unitarističke koncepcije, u prvoj polovici 20. st., bio je i hrvatski filolog Tomo Maretić.

“Od Maretićeva zabrinutog uočavanja razlika između hrvatskog i srpskog, kao problema u normiranju zajedničkog književnog jezika za Hrvate i Srbe, do objavljivanja prve lingvistički ozbiljnije utemeljene rasprave o toj problematici prošlo je desetak godina” (Peti 2006: 512). Rad

o razlikama naslova “O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnoga jezika” 1935. godine napisao je srpski jezikoslovac Radosav Bošković. Članak je, na ćirilici, objavljen u beogradskom časopisu *Naš jezik* ujedno i osvrt na Maretićev *Jezični savjetnik* iz 1924. godine. Bilo je to vrijeme neposredno nakon Šestosiječanjske diktature koja je zastupala srpske interese provodeći načela nacionalnog jedinstva odnosno jugoslavenstva i unitarizma. Stoga ne čudi da je Boškovićev članak, u kojem jasno piše da “srpskohrvatski književni jezik ima do izvesne mere dve svoje redakcije – beogradsku i zagrebačku” (Bošković 1935: 277) izazvao negativne reakcije srpske javnosti. Razlike između hrvatskog i srpskog po Boškoviću su mišljenju posljedica nejednaka razvitka Karadžićeva jezika na srpskoj i na hrvatskoj strani. Osnova je ista: Karadžićev jezik koji se splotom specifičnih kulturno-povijesnih silnica razvio u dva različita smjera. Bošković koji zastupa unitarističku tezu o jednom zajedničkom jeziku Hrvata i Srba, razlikuje postojanje dviju inačica istog jezika. Ujedno primjećuje: “Da pođemo od rečnika. G. Maretić veli: ‘Među nevoljama današnjega književnoga našeg jezika nije najmanja što se podosta reči razlikuju Srbi i Hrvati...’ (Savjetnik VI, 3). Razlikuju odista, i to ne u podosta, već u velikom broju” (op. cit. 278). Bošković, proučavajući Maretićev Savjetnik, zaključuje da postoji velik broj riječi po kojima se Hrvati i Srbi razlikuju te ih razvrstava u dvije skupine. Nerijetko Hrvati za neki pojam koriste “gotovu reč, kovanicu, termin, a Srbi ceo sintaktički izraz, opis ili pak često Hrvati koriste domaću reč, a kod Srba tuđica, kakav evropeizam. Primeri: *pristojba – taksa, povećalo – lupa, tvrtka – firma, streljivo – municija, glazba – muzika, mirovina – penzija, skladba – kompozicija, kolanje – cirkulacija, ishod – rezultat [...] vozilo – prevozno sredstvo, munjara – električna centrala, stotinka – stoti deo, dostalac – onaj koji nešto dobije na licitaciji, strahovlada – uzurpatorska vlada, sastojina – sastavni deo, ubožnica – sirotinjski dom*” (op. cit. 280–281).

Kod Boškovića se hrvatski u tom odnosu nalazi u nepovoljnijem položaju jer je prožet novotvorbama, dok srpski nije. Ta činjenica navodi ga na zaključak da je hrvatski “jezik veštačke prirode”, dok je srpski zadržao “narodni, slavenski lik” (op. cit. 281). Teško bi srpski jezik, sarkastično objašnjava autor, mogao “skrojiti jezičke ‘lepote’ kao što su” (op. cit. 282): *rukoljub, poguban, lisnica, možebitan, skladištar, glazbenik i čimbenik*. Njihovu praktičnu “vrednost

najbolje definiše rečenica: razumeju ih samo oni što su ih skovali” (op. cit. 282), zaključuje svoj članak Bošković, ne shvaćajući da time zapravo dokazuje upravo suprotnu tvrdnju svojim unitarističkim jezičnim tezama: ako su dvije “varijante” toliko različite da osim leksičkih razlika imaju i posve različitu tvorbu, koju razumiju govornici samo s jedne strane, dokaz je to da je riječ o dvama jezicima, a ne o jednom. “Boškovićeva je ocjena takvih riječi u hrvatskom književnom jeziku i pogrešna. Mnogi su od navedenih leksema, koji su Boškoviću sporni, i danas normativno neupitan sastavni dio hrvatskog standardnog leksika” (Peti 2006: 514).

Kako bi poradio oko poboljšanja društvenog položaja hrvatskog jezika, oko njegove pravilnosti i čistoće godine 1936. osnovano je Društvo “Hrvatski jezik”, koje su vodili ugledni filolozi s predsjednikom Tomom Matićem. Potraj ljeta 1939. potpisan je i objavljen Sporazum Cvetković-Maček o rješavanju hrvatskog pitanja. Zajedno sa sporazumom objavljena je Uredba o osnivanju Banovine Hrvatske kojom su u nadležnost banovinskih vlasti ušli poslovi sudstva, prosvjete i unutarnje politike, čime će se malo poboljšati položaj hrvatskog jezika iako će srpski i dalje zadržati povlašten status kao npr. u vojsci. U travnju 1941. godine proglašena je Nezavisna Država Hrvatska. U novoj državi pravopisnim i jezičnim pitanjima posvećena je velika pozornost. No purističkim nastojanjima i zagovaranim rješenjima hrvatska se jezična zajednica iz različitih razloga opirala. Nekoliko godina nakon završetka II. svjetskoga rata počinju u politici jačati unitarističke ideje koje su se potom proširile na sva područja društvenog života. Tako na području jezika opet oživljuje ideja jezičnog jedinstva.

2.2. Kronologija izabranih rječnika

Dvije godine nakon objavljivanja Boškovićeva rada, 1939. u Varšavi, izlazi na poljskome pisana gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika, autora Julija Benešića. Poglavlje *Srbizmi i kroatizmi* (s manjim razlikovnim rječnikom koji ću posebno analizirati u nastavku rada) oštro je napao srpski jezikoslovac Aleksandar Belić u već spomenutome beogradskom časopisu *Naš jezik* (1940) iste godine kada u Zagrebu Petar Guberina i Kruno Krstić objavljuju prvi razlikovni rječnik hrvatskog i srpskog *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*. Unatoč činjenici da je upravo to djelo smatrano prekretnicom u tumačenju odnosa između hrvatskoga i srpskoga književnoga

jezika, knjiga je doživjela negativne kritike. Iako neosporno brani samostalnost hrvatskoga jezika, Rječnik je izašao u nezgodnom povijesnom trenutku, u osvit nastajanja Nezavisne Države Hrvatske, čiji su politički i kulturni vođe željeli radikalniji prekid veza sa srpskim jezikom i zalagali se za rigoroznu čistoću jezika te za uvođenje tzv. korienskog pravopisa. Ni nakon sloma NDH i uspostave SFRJ Guberinin i Krstićev rječnik nije bio poželjan jer nije njegovao duh jezičnog bratstva i jedinstva (v. Samardžija 2012: 513).

Više od pola stoljeća kasnije, 1989. godine Jovan Ćirilov objavljuje *Hrvatsko-srpski rječnik inačica – Srpsko-hrvatski rečnik varijanti*. Objašnjavajući pojedine hrvatske i srpske izraze želi pospješiti kulturnu i jezičnu razmjenu među narodima, ne sluteći skori slom Jugoslavije i nametnutog jezičnog jedinstva Hrvata i Srba. Osamostaljenje Hrvatske 1991. godine donosi nove prilike koje nalažu jezikoslovcima da i na jezičnoj razini učine korak razdvajanja od Srba. Te godine u Zagrebu Vladimir Brodnjak, nakon gotovo pola stoljeća prikupljanja građe, objavljuje *Razlikovni rječnik hrvatskog i srpskog jezika*. “[...] u novim uvjetima javlja se neodoljiva potreba za objavljivanjem rječnika u kojima bi se bez ideološko-političkog pritiska mogle registrirati dotad potiskivane leksičke razlike između hrvatskog i srpskog jezika. U takvim okolnostima razlikovni rječnici u Hrvatskoj počinju nicati kao gljive poslije kiše” (Peti 2006: 524). Građom i višestrukim vrijednostima Brodnjakov je rječnik, nakon 24 godina pokušaja raznih autora i nepouzdatih leksikografskih priručnika, uspio nadrasti opsežan i koncepcijski dosljedan *Srpsko – hrvatski objasnidbeni rječnik* Marka Samardžije.

3. Leksičke sličnosti i razlike

U utvrđivanju različitosti odnosno sličnosti hrvatskoga i srpskoga potrebno je navesti vjerodostojne lingvističke argumente. U čemu se hrvatski razlikuje od srpskoga, i obratno? Razlike možemo promatrati na mnogo razina: povijesnoj, kulturološkoj, pravopisnoj, grafijskoj, lingvističkoj... Kao temu ovog diplomskog rada izabrala sam one najbrojnije – leksičke.

3.1. Razlika između dvojezičnog i razlikovnog rječnika

Lada Badurina početkom 90-ih godina u tekstu o razlikama među srodnim jezicima *O sličnostima i razlikama* napominje da razlike među srodnim jezicima uočavaju “i lingvistički neobrazovani

čitatelji [...] Razlikovni se rječnici (kao uostalom i razlikovne gramatike) pišu da bi se ustanovile i pribilježile razlike između dvaju idioma: dvaju standardnih jezika ili standardnog jezika i kojeg nestandardnog idioma” (Badurina 1991: 223). Stoga zaključuje da je razlikovni rječnik za razliku od klasično dvojezičnog rječnika, poseban tip rječnika u kojem su popisani samo oni leksemi koji se dijelom ili potpuno razlikuju u dvama srodnim jezicima.

Kako bi se shvatila svrha i utvrdili kriteriji pri sastavljanju razlikovnoga rječnika, potrebno je razlučiti obični dvojezični rječnik od razlikovnoga. U opširnoj i poprilično oštroj analizi Brodnjakova rječnika Mirko Peti (1994) tumači prirodu razlikovnog rječnika. U raspravi određuje zanimljive i za ovaj rad korisne kriterije. Razlikovnice su, tvrdi Peti, ne dokaz različitosti dvaju jezika nego dokaz njihove razlikovnosti.¹ Koristit ću navedenu mjernu jedinicu koju autor (Peti 1994: 247) objašnjava ovako:

Da bi se razlikovnost egzaktno opisala, nužno je za nju uvesti mjernu jedinicu. Jedinica mjere za razlikovnost je razlikovnica. Razlikovnica je riječ koja u jednome jeziku značenjski isto vrijedi kao i riječ u drugomu. To je dakle samo ona riječ koja u opreci ima svoj konkretan razlikovni par. Koja toga para nema, nije razlikovnica.

Prema Petijevoj tvrdnji razlikovni parovi srpskih i hrvatskih riječi bili bi primjerice:

bekstvo – bijeg

fijoka – ladica

fudbal – nogomet

sunder – spužva

dok srpska riječ *rkmač* nije razlikovnica jer u hrvatskom “nema svoj značenjski leksemski adekvat, nego se opisuje” (Peti 1994: 247) kao *džepni prorez na hlačama* (Brodnjak 1991: s. v. *rkmač*). Svrha razlikovnih rječnika je upoznavanje, istraživanje, učenje i otkrivanje drugog jezika. Popis samo pravih razlikovnica koje na jednoznačan način razlikuju ono što je isto, tipa *vazduh* – *zrak*, nije dovoljan za potpuno razumijevanje srpskog jezika. Deskriptivni su opisi

¹ “Da bi se što od čega razlikovalo, mora u nečemu s tim biti i isto. Što ni s čim ni u čemu nije isto, ni od čega se ni u čem ne može razlikovati. To onda prema svemu ostaje različito. Od različitog je dakle razlikovno jedino ono što s gledišta dvaju jezika u različitosti i isto, na leksemskoj razini značenjski jednakovrijedno, što u dva jezika u dvama različitim likovima isto znači, npr. *ostrvo* – *otok*. Ta dva leksema, premda različita, i jesu razlikovna, razlikuju se međusobno, upravo zato što znače isto. Da ne znače isto ne bi bila razlikovna” (Peti 1994: 248).

itekako potrebni stoga sam ih i uvrstila u dio svoga rada.

No u novoj Petijevoj kritičkoj analizi naslova *Razlikovni rječnici* autor je omekšao u svojim starim rezolutnim stavovima prethodno objašnjenih razlikovnica. Već u uvodnom dijelu razlikovne rječnike definira kao leksikografska djela “kojima se leksemi jednoga standardnog jezika kao razlikovni suprotstavljaju leksemima drugoga. Izrada takvih rječnika lingvistički je opravdana i moguća samo za jezike standardnih oblika koji su u specifičnim povijesnim okolnostima kao različiti izrasli iz istoga idioma” (Peti 2006: 507). A takav je slučaj s hrvatskim i srpskim standardnim jezikom kojima je novoštokavski govor temelj.

3.2. Srbizmi i kroatizmi

Za uspostavljanje razlikovnih rječnika nužno je definirati pojmove srbizama i kroatizama, kao definicija istih u *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* Rikarda Simeona stoji: “srbizam – srpska značajka u jeziku, srpska riječ, izraz, fraza, jezička konstrukcija u kojemu drugom jeziku ili u nesrpskom narječju ili govoru; kroatizam – hrvatska riječ ili izraz, konstrukcija ili izreka preuzeta u doslovnom, promijenjenom ili prevedenom obliku u koji drugi jezik; osobina (samo) hrvatskog jezika” (Simeon 1969, II, 477; I, 724).

I u članku Ive Škarića (2005: 122) jasno su definirani kroatizmi u odnosu na srbizme:

Kroatizmi su jezični likovi uzeti iz hrvatskoga jezika, koji se u njega ubacuju sa svrhom da mu ojačaju rastočenu samobitnost. Ili u strogom određenju: kroatizmi su u hrvatskome jeziku jezični likovi koji svojom učestalošću u hrvatskome jeziku većom negoli je u drugima na štokavštini zasnovanima jezicima (u bošnjačkome, u crnogorskome i u srpskome), uvećavaju hrvatskomu jeziku njegovu samobitnost uz procjenu znatne množine hrvatskih govornika i/ili uz procjenu službene normativne odredbe da su to obilježeni likovi u hrvatskome jeziku.

Tome popisu svakako ne pripadaju leksemi poput *ljubav*, *godina*, *zagrljaj*, *oblak*, *dan*, *tvoj*, *pitanje*, *odgovor* i sl., jer takvim riječima ne stoje suprotstavljeni leksemi. Kroatizmi u hrvatskome jeziku po Škariću su *prigoda* umjesto *prilika*, *osjetilo* umjesto *čulo*, *milijun* umjesto *milion*, *glasovit* umjesto *čuven*. No upozorava i na “nadrikroatizme – konstrukcije zbog poruge

(npr. *zrakomlat*) ili diskvalifikacije (tzv. ustaške tvorenice) te umišljene ‘prave’ hrvatske likove s *krugovalom* umjesto *radija*, *sudicom* umjesto *sutkinje*” (Škarić 2005: 123).

3.3. Kriteriji za analizu razlikovnih rječnika

Upostavila sam nekoliko kriterija za analizu Benešićeva, Guberinina – Krstićeva, Ćirilovljeva, Brodnjakova i Samardžijina razlikovnog rječnika: namjera rječnika, opsežnost, izbor i obrada grade.

4. Benešić: Srbizmi i kroatizmi

Dvije godine nakon prvog kritičkog teksta posvećenog problematici razlika (onog Boškovićeve) fenomenom razlikovnosti izravno se pozabavio književnik, prevoditelj, leksikograf i polonist Julije Benešić. U svojoj gramatici pisanoj na poljskom jeziku *Gramatyka języka chrowackiego czyli serbskiego* (Warszawa, 1937) dodaje i manji razlikovni rječnik namijenjen, prije svega, Poljacima prevoditeljima književnih djela s hrvatskoga ili srpskoga na poljski. U gramatici koja “spada u red najranijih hrvatskih gramatika za strance” (Pintarić 2004: 105), tiskanoj nakon unifikacije kada je bilo aktualizirano pitanje razgraničavanja jezika, daje kratku povijest Hrvata od 1918. kada je stvorena Kraljevina SHS, koja je 1929. godine nazvana Jugoslavijom. Benešić cijelo poglavlje pod naslovom *Serbizmy i kroatyzmy (Srbizmi i kroatizmi)* posvećuje leksičkim razlikama između hrvatskog i srpskog jezika. Rječnik razlika temeljio je na spoznaji o postojanju dvaju različitih sustava koji su se razvijali u dvama politički udaljenim kulturnim središtima, Zagrebu i Beogradu. Naglašava nejednolik razvoj dvaju jezika – dok se hrvatski izravno naslanja na svoje plodne pisce iz 15., 16. i 17. stoljeća, srpski je utemeljen i kodificiran tek intervencijom Vuka Karadžića u 19. stoljeću. Pintarić (2004) navodi bitnu Benešićevu napomenu: “Iz oportunih se razloga služim u ovoj gramatici ‘hrvatskosrpskim’ i ‘srpskohrvatskim’ iako znam da taj naziv nije ispravan, jer nema hrvatskosrpskoga ni srpskohrvatskog naroda” (op. cit. 105). Ne samo zbog različitog povijesnog jezičnog razvoja već zbog različitog političkog života u Beogradu i Zagrebu nije se mogla ustaliti jedinstvena terminologija u administrativnom, školskom, vojnom i znanstvenom nazivlju. Osim toga Hrvati pišu latinicom, a Srbi ćirilicom. Time Benešić dokazuje postojanje dvaju zasebnih jezika, zbog čega je godinama bio na udaru srpskih lingvista.

4.1. Namjera rječnika

Unatoč društveno-političkom kontekstu u kojem se pojavljuje Benešićeva poljska gramatika i popis leksičkih razlika imaju jasan didaktički cilj: približiti srpsku i hrvatsku književnost Poljacima kao i poljsku književnost Srbima i Hrvatima te prevoditeljima olakšati njihov posao – prevođenje književnih djela. Osim toga gramatika i rječnik služe kao priručnik za studente, prevoditelje i turiste koji su zainteresirani za učenje hrvatskoga i srpskoga jezika. Upravo je zbog toga poljska riječ na prvom mjestu slijeva. Usprkos nedostacima, greškama ili, nazovimo ih, manjkavostima, Benešić, po mišljenju jezikoslovaca poput Pranjkovića (1993) i Samardžije (2012), s pravom i danas zauzima važno mjesto u hrvatskoj leksikografiji i ne mogu mu se osporiti zasluge za utvrđivanje razlika između hrvatskog i srpskog književnog jezika.

4.2. Izbor i opsežnost građe

Poglavlje *Srbizmi i kroatizmi* u Benešićevoj Gramatici sadrži oko 1300 riječi na 43 stranice (str. 233–278). Rječnik je organiziran u tri paralelna stupca (v. sliku u nastavku teksta). U prvome su poljski izrazi, a u drugome i trećemu, kako ih on naziva, kroatizmi i srbizmi. Budući da je naglasak u hrvatskome jeziku jednako težak i važan, “a kako poljski ima samo jedan, udarni tip naglasaka, Benešić je u svojoj Gramatici obratio punu pozornost na prikazivanje svih četiriju hrvatskih naglasaka” (Pintarić 2004: 106). Riječi su, dakle, označene akcentima i dužinama. Poljski je jezik dominantan jer je rječnik namijenjen poljskim prevoditeljima. Zanimljivo je napomenuti da od pet rječnika koje obrađujem jedino Benešić u stupcima navodi samo značenjske ekvivalente, bez ikakvih dodatnih opisnih objašnjenja i primjera, što u sljedećim odabranim rječnicima neće biti slučaj.

— § 248 —
257

Serbizmy i kroatyzmy

pobory	běřiva	prinádležnosti
pochodnia	băklja	bùktinja, făklja
pochodzenie	podrijětlo	poréklo
pochwa	tôk	kôrice
pociąg	vlâk	vôz
pociąg osobowy	òsobni vlâk	pûtničkī vôz
pocisk	tâne	kùršum
poczytalny	ubròjiv	uračùnljiv
podarty	pòderān	pòcēpan

Benešić je najveći broj razlikovnih opreka između hrvatskog i srpskog, uglavnom riječi općeg leksika, dobro uspostavio (u nastavku je navedena poljska na prvome, hrvatska na drugome, srpska riječ na trećemu mjestu):

azot	dušik	azot
bielizna	rublje	veš
chleb	kruh	hleb
chór	zbor	hor
czerwiec	lipanj	jun
dosłownie	doslovno	bukvalno
działanie	djelovanje	dejstvo
dziękuję!	hvala!	blгодарim!
gabka	spužva	sunder
gaz	plin	gas
gwóźdz	čavao	ekser
kangur	klokan	kengur
krzyż	križ	krst
łyżka	žlica	kašika
marchew	mrkva	šargarepa
przepaść	ponor	ambis
trawienie	probava	varenje
wychowanie	odgoj	vaspitanje
wyspa	otok	ostrvo
zewnątrzny	vanjski	spoljni

Popis obuhvaća vlastita imena, toponime te imenice koje se u hrvatskom i u srpskom razlikuju u gramatičkom rodu:

bagaz	prtljaga ž	prtljag m
Cypr	Cipar	Kipar
grypa	gripa ž	grip m
Hiob	Job	Jov
Homer	Homer	Omira
Jerzy	Đuro	Đorđe
maniera	manira ž	manir m
Szkot	Škot	Škotlanđanin
Szwajcarja	Švicarska	Švajcarska
wizyta	posjet m	poseta ž

Velik broj riječi i danas, s vremenskim razmakom od skoro 80 godina, “pripada aktivnom sloju općeg leksika hrvatskog jezika. Izuzetak su npr. riječi: *Bruselj* (*Bruxelles*), *čtetvorina* (*kvadrat*), *munjina* (*elektrika*), *tulanj* (*tuljan*), *glazbilo* (*glazbalo*), *inžinir* (*inženjer*), *jestvenik* (*jelovnik*), *kapral* (*kaplar*), *Monakov* (*Munchen*), *putnica* (u značenju *putovnica*), *guslar* (u značenju *violinist*), *namira* (*priznanica*). U zagradi su navedene riječi suvremenog hrvatskog standarda” (Mićanović 2004: 113). No Benešić upada u zamku svrstavanja riječi stranoga podrijetla u stupac srbizama, a domaće riječi smješta u stupac hrvatskih izraza, čime se stječe zaključak da te riječi Hrvati ne rabe. Razlikovne opreke tipa: *sklonidba* – *deklinacija*, *nadzornik* – *inspektor*, *ravnatelj* – *direktor*, *slovnica* – *gramatika*, *polog* – *depozit*, *skladba* – *kompozicija*, *knjižnica* – *biblioteka*, *oporba* – *opozicija*, *središnjica* – *centrala*, *ljekarna* – *apoteka*, *odvjetnik* – *advokat* nisu prihvatljive. Svi navedeni parovi ustvari su legitimne riječi hrvatskoga standardnog jezika, koje uz riječi stranog porijekla imaju i svoje hrvatske inačice stoga ne postoji razlog da se iste u popisu smatraju samo srpskima (v. Mićanović 2004: 113).

“Takav Benešićev postupak potpuno je u tradiciji hrvatskog purizma, pa čak i onda kada na primjer termine *zoologija*, *botanika*, *mineralogija*, *kvadrat* zamjenjuje terminima *životinjstvo*, *bilinstvo*, *rudstvo*, *čtetvorina*, odnosno kada ima dodjeljuje status kroatizma“ (op. cit. 114). Posljedica purizma je i zamjena leksema *paradajz*, *mašina* (uvrštene u stupac srbizama) riječima

rajčica, stroj. No to se događa jer riječi imaju različitu stilističku vrijednost u hrvatskome i srpskome, zaključuje Mićanović, smatrajući da veći broj riječi koje je tada Benešić svrstao u kroatizme ima i danas svoje mjesto u hrvatskom standardnom jeziku. “Slično je i s riječima *komšija, šporet*, odnosno *veš* umjesto kojih se u standardnome jeziku upotrebljavaju riječi *susjed, štednjak i rublje*” (op. cit. 115). No takva podjela ne znači da navedeni leksemi ne pripadaju ukupnome leksiku hrvatskoga jezika već da je njihova uporaba ograničena funkcionalno ili stilski – razgovorno, regionalno ili žargonski.

Kao opreke neprihvatljive su i one u kojih je hrvatskom leksemu stilski neobilježena oblika suprotstavljen srpski žargonizam, regionalizam, egzotizam ili zastarjelica:

bocian	roda	štrk, lelek
celnik	carinik	đumrugdžija
lody	sladoled	doldrma
lokator	stanar	kirajdžija
pasieka	pčelinjak	kovanluk
slon	slon	filj

Katkad kao hrvatske i srpske riječi Benešić koristi sinonime, ili barem riječi koje pripadaju i hrvatskome i srpskome: *neženja – samac, kolanje krvi – krvotok, murva – dud, perivoj – park* (v. Peti 2006: 216). Događa se i da hrvatsku riječ upiše kao srpsku: *oblast, zakupac, električna centrala* i *elektrika* navedeni su kao srbizmi, a njihovi hrvatski ekvivalenti po Benešiću su: *područje, zakupnik, munjara* i *munjina*. Često navodi riječi različite od hrvatskih samo po tvorbenome postupku, a taj tvorbeni postupak pripada i hrvatskome jeziku: *tužitelj – tužilac*. Premda se kriterij razlikovnosti može propitivati, ne bi valjalo zanemariti činjenicu da se Benešić usudio u izrazito nepovoljnoj društveno-političkoj klimi jasno upozoriti na leksičke razlike odnosno “izboriti pravo na razliku u sociopolitičkom kontekstu” (Mićanović 2004: 118) nesklonom hrvatskomu jeziku. “[...] njime se ujedno otvara i poglavlje o razlikovnim rječnicima u hrvatskoj jezičnoj povijesti. Stoga je poglavlje ‘o razlikama’, ne prešućujući pritom ni njegove leksikografske promašaje, nezaobilazno kada se proučava leksik hrvatskog jezika u 20. stoljeću, a osobito kada se govori o hrvatskom jezičnom pitanju” (op. cit. 118).

Benešićeva Gramatika našla se na udaru kritike Aleksandra Belića. Tekst objavljen u časopisu *Naš jezik* pretisnut je u Belićevoj knjizi *Oko našeg književnog jezika* (Beograd, 1951). Autor se bavi temom kroatizama i srbizama, potvrđuje valjanost kriterija određivanja istosti ili različitosti jezika, ali on nastoji dokazati da “te razlike nisu ni značajne ni velike” (Belić 1951: 238) stoga ih treba, u skladu s unitarnom koncepcijom jezika, svesti na što manji broj. Izabrao je tridesetak parova riječi kako bi činjenicama dokazao svoj stav. Srpski filolog i lingvist, rođeni Beograđanin, tako npr. ne prihvća da je *pristanak* kroatizam, a *saglasnost* srbizam te svaki par leksema potkrjepljuje primjerima iz djela srpskih pisaca. “Tako isto Beograđanima je podjednako poznato *pljeskanje* i *tapšanje*, gotovo bez ikakve razlike u značenju. [...] *Bajka* je sasvim obična reč u Beogradu, iako je Benešić pripisuje samo Hrvatima; postoji u njemu i pozajmljena iz ruskog jezika *skaska*, ali se ne može reći da je običnija od prve” (op. cit. 244).

Nastavlja s drugim parovima riječi koje je Benešić smjestio u stupac kroatizama, a koje Belić smatra uobičajenim i u Beogradu: *vrlo*, *pčelar*, *pčelarstvo*, *knjižnica*, *lim*, *limar*, *sigurnost*, *zgrada*, *roda*, *pogreška*. “Za *jagnje* navodi Benešić da se u Zagrebu kaže *jaganjac*, a u Beogradu – *agnec*. Ovo je neko učinio neukusnu šalu sa g. Benešićem! U Beogradu se veli isključivo *jagnje* u jd., a u množini *jaganjci*” objašnjava Belić dodajući da se *agnec*, leksem preuzet iz crkvenog jezika, koristi samo u šali dok značenje imenice *kovancija*, za razliku od svima poznate riječi *pčelar*, zna malo Beograđana” (op. cit. 244).

5. Petar Guberina – Kruno Krstić: Razlike

Da je proučavanje razlika opravdano te da može obogatiti jezičnu kulturu obaju naroda, pokazali su filolog, romanist i fonetičar Petar Guberina i leksikograf, filolog i filozofski pisac Kruno Krstić jezikoslovnom studijom *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, objavljene 1940. godine u izdanju Matice hrvatske.

5.1. Namjera rječnika

U uvodu Guberina i Krstić naglašavaju da ih je pri sastavljanju rječnika vodila želja da iz hrvatskog književnog jezika uklone tuđe riječi koje su počele prodirati s istočnih strana u urede, knjige, škole, novine, pa i govor. Sastavljen je popis srpskih leksema kojima je dana hrvatska

zamjena. Kriterij kojim su se služili nazivaju “hrvatskom jezičnom praksom”, a u izboru riječi oslonili su se na “najrealniji putokaz: na hrvatski jezični osjećaj” (Guberina – Krstić 1940: 77–80). Pritom su naglasili da njihov rječnik nije neprijateljski čin prema Srbima niti da tvrde kako je “hrvatska riječ ‘pravilnija’, ‘ljepša’, ‘narodnija’ od srpske” (u zagradama navode da bi se i to dalo dokazati!) nego žele utvrditi što pripada hrvatskoj jezičnoj zajednici. Cilj im nije bio učiniti iscrpan popis razlika nego zabilježiti tipične slučajeve koji stvaraju konfuziju (v. Guberina – Krstić 1940: 79–81).

5.2. Opsežnost građe

“Prvi (pravi) razlikovni rječnik hrvatskog i srpskog” (Samardžija 2002: 124) sastoji se od dva dijela. Rječniku prethodi temeljita *Lingvistička rasprava o hrvatskom književnom jeziku* Petra Guberine u kojoj na 74 stranice argumentira zašto se hrvatski jezik može smatrati posebnim jezikom, navodi lingvističke dokaze te jezične činjenice u hrvatskomu književnom jeziku i srpskomu književnom jeziku. Prikazuje razlike na fonetskoj, fleksijskoj, tvorbenoj, sintaktičkoj, stilističkoj i leksičkoj razini te u jezičnim navikama kao što su pisanje nadnevaka, kratica itd. U potvrđivanju teze da su hrvatski i srpski dva posve samostalna i zasebna jezika, Guberina polazi od načela suvremenih lingvističkih spoznaja osnivača strukturalističke lingvističke škole Ferdinanda de Saussurea, utemeljenih na razlikovanju pojmova dijakronija (povijest jezika) i sinkronija (današnje stanje jezika) te zaključuje da je za odredbu književnoga jezika potrebno lučiti povijest jezika i njegova suvremenog stanja. Zato Guberina smatra da “možemo svaki stupanj jezika proučavati u statičkom i dinamičkom momentu: kakav je danas kao rezultat vremenskog zbivanja do sadašnjeg časa, i kakav je bio u pojedinom vremenskom razdoblju, kao rezultat vremenskog zbivanja prije toga vremena” (Guberina – Krstić 1940: 7). Guberina je objasnio da živi jezik nije povijesna analiza, već skup današnjih glasovnih, morfoloških, rječničkih, sintaktičkih, stilskih i stilističkih činjenica. Od jednog jezika tijekom vremena može se razviti nekoliko drugih, što ne znači da ih smatramo istim jezicima. Nadalje, navodi primjer, latinska riječ *patrem* dala je u francuskom *père*, a u talijanskom *padre*, a danas nitko ne pomišlja da bi te riječi mogle pripadati istom jeziku. Tako i u osnovi mnogih hrvatskih i srpskih riječi leži ista riječ. Leksemi *uš* i *vaš* imaju isto ishodište u *vъš* (v. Guberina – Krstić 1940: 58), ali

današnjim govornicima hrvatskog i srpskog ta činjenica ne znači ništa.

Drugi dio knjige čini *Rječnik razlika između srpskoga i hrvatskoga književnog jezika* koji sadrži oko 4500 natuknica. Tom broju natuknica svakako treba dodati i manji rječnik iz prvog dijela sa 500 kroatizama koji “isključivo pripadaju samo hrvatskom književnom jeziku” (Guberina – Krstić 1940: 80). Na tome su popisu: *biljeg, blagdan, cvjetača, časnik, četverokut, dobar tek, dojam, dopust, dvojba, glazba, kazalište, kolnik, kolodvor, konobar, križ, krošnja, latica, lipanj, lisnica, listopad, mimohod, mirovina, nekretnine, nijekanje, obrt, otapalo, plesač, plesati, plin, postolar, pričuva, probava, raspelo, spužva, šalica, škare, vrhnje, zaručnica, znanost, žlica* itd. (v. Guberina – Krstić: 61–69). “Te je posve uobičajene hrvatske riječi kao neprihvatljive za književni jezik srpska filologija držala ili provincijalizmima ili se gradila da im ne razumije značenja. A kako u stvarima jezične politike pravo najčešće ima onaj koji ima moć, mnogi su se od tzv. kroatizama našli na popisu proskribiranih riječi za upotrebu u književnom jeziku” (Peti 2006: 519).

5.3. Izbor i obrada građe

Vođeni jezičnim osjećajem “i uvažavajući hrvatske jezične navike, autori su u većini slučajeva u Rječniku dobro utvrdili razlikovne opreke između hrvatskoga i srpskoga jezika” (op. cit. 521). Sastavili su manji popis tipičnih razlika proučavajući knjige tiskane u Beogradu. Velikim tiskanim slovima s lijeve strane stoji riječ koja pripada srpskom, a hrvatska zamjena tiskana malim slovima stoji s desne strane (v. sliku u nastavku teksta).

Autori naglašavaju da to ne znači da srpska riječ nema nikakve veze i s hrvatskim književnim jezikom ili s hrvatskim dijalektima. Zato su uveli neke znakove i kratice kako bi se čitatelj lakše snašao.

KMET - glavari sela; općinski vijećnik (hrv. težak, koji obrađuje tuđu zemlju)	KOLOVOZ (hd) - kolnik
KNJIGA O CAREVIMA - Knjiga kraljeva (St. Zavjet)	KOLSKI (put) - kolni
KNJIŽARNICA - knjižara	KOMAĐE - komadi
KO (hd) - tko	KOMANDA* - zapovjedništvo
KOCKA - hazardna igra	KOMANDANT* - zapovjednik
KOCKAR - kartaš	KOMENDIJA - komedija
KOCKARNICA - kartašnica	KOMENDIJAŠ - komedijaš
KOCKARSKI - kartaški	KOMESAR* - povjerenik
KOCKATI SE - kartati se	KOMESARIJAT* - povjerenstvo
KOD (»idem kod lekara«) - k (idem k	KOMISIJA* - povjerenstvo
	KOMORA (anat. srca) - klijetka

* Riječ sa zvjezdicom tipičnija je za srpski književni jezik, a riječ s desna tipična je za hrvatski književni jezik. — hd = hrvatski dijalektalno.

125

Zvjezdica (*) na kraju riječi znači da se ta riječ katkad može naći i kod hrvatskih pisaca, a Srbi je upotrebljavaju. Toj skupini riječi pripadaju primjerice:

ADVOKAT* – odvjetnik
 DUPLI* – dvostruk
 KALIGRAFIJA* – pravopis
 KOMPOZICIJA* – skladba
 KONTURA* – obris
 MART* – ožujak
 MASTILO* – crnilo, tinta
 NERVNI* – živčan
 PARALELNO* – usporedno
 POLICIJA* – redarstvo

Kratica *hd* označava hrvatski dijalektalno, što bi značilo da riječ nije književna, nego je iz jednog od hrvatskih dijalekata, a u srpskom je jeziku dio leksičke norme. Izdvojeni primjeri, s obzirom na to da imaju posve drugačiju normativnu vrijednost, prema piscima potvrđuju da su hrvatski i srpski jezik različiti jezici:

CICIJA (hd) – škrtac
 DVARED (hd) – dvaput
 DŽABE (hd) – badava

DŽEPAROS (hd) – džepar
DON (hd) – potplat
GORD (hd) – ponosan, ohol
NAMJEŠTAJ (hd) – pokućstvo
OBMANA (hd) – prevara, opsjena, varka, zavaravanje
PARADAJZ (hd) – rajčica
SOS (hd) – umak
ŠAMAR (hd) – pljuska
ŠAMARATI (hd) – pljuskati

Ako pak naiđemo na kraticu *h.arh.*, koja označava hrvatski arhaički, značilo bi da je riječ nekada bila dio hrvatskoga književnoga jezika, ali je iz njega ispala. Nekoliko leksema koji su u hrvatskom jeziku dio pasivnoga leksika, a u srpskom aktivnoga leksika:

KAMILA (h.arh.) – deva
KRIVIČNI (h.arh.) – kazneni, kriminalni
KRST (h.arh.) – križ
LUDAK (h.arh.) – luđak
OBLAST (h.arh.) – pokrajina, kraj, županija, područje
OBNAŽITI (h.arh.) – ogoliti, razgoliti
PRIČEŠĆE (h.arh.) – pričest

Uvođenjem navedenih (i drugih) oznaka te obilježavanje zvjezdicom * “u odnosu je na Benešića u Krstić – Guberininu rječniku uvedena leksikografska novina u opisu razlikovnih odnosa između hrvatskoga i srpskoga jezika” (Peti 2006: 522). Autori se posebno ispričavaju Muslimanima Hrvatima što su odbacivanjem dijalektalizama zbog ujednačenosti kriterija u sastavljanju rječnika neke turcizme omiljene u muslimanskim krajevima morali uvrstiti u popis srbizama, poput: *ćumur, avlija, boranija, cicija...* Guberina – Krstić, kada je to potrebno, opisno objašnjavaju srpske riječi koje nemaju razlikovnice u hrvatskom jeziku:

PANZION – opskrba (potpuna), stan i hrana
STRANSTVOVATI – boraviti u inozemstvu

Ima i primjera nejednolike stilske razine: *DŽAPATI SE – prepirati se, svađati se* stilski je i kolokvijalno obilježena, za razliku od standardnih riječi *prepirati se* i *svađati se*, koje uostalom

pripadaju podjednako i hrvatskom i srpskom leksiku. Navode niz različitih pojmova, imena i izraza kojih različitost proizlazi iz različitog vjerskog i kulturnog kruga Hrvata i Srba:

PAVLE – Pavao

RAFAILO – Rafael

SPASOV DAN – Spasovo

“Kako je riječ o djelu s jezičnom problematikom elementi koje su podložni promjenama u prostoru i vremenu, s današnjeg bi se vremenskog odmaka od šezdeset i pet godina u njemu potanjom analizom našlo možda i nešto više propusta i dvojbenih rješenja nego što ih je bilo u trenutku njegova objavljivanja. To je međutim ipak zanemarivo prema svemu onome što je u njemu pouzdano i dobro, od načelnih polazišta do konkretnih rješenja. Zbog toga je Krstić – Guberininoj knjizi u hrvatskoj razlikovnoj leksikografiji osim počasnog mjesta prvenca osigurana i trajna praktična vrijednost” (Peti 2006: 522).

6. Ćirilov – inačice i varijante

Više od pola stoljeća nakon Guberininih i Krstićevih *Razlika* nije bilo razlikovnih rječnika. “Pod okriljem politike bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda u socijalističkoj Jugoslaviji nisu se stekle realne društvene pretpostavke za izradu takvih rječnika. [...] Dopustivi su, eventualno, bili jedino oni razlikovni rječnici koji radikalno ne polariziraju hrvatsko-srpske jezične odnose, nego razlike iznose samo kao ilustraciju izražajnog obogaćivanja zajedničkog standardnog jezika” (Peti 2006: 523). Takav se rječnik pojavio pred sam raspad Jugoslavije, i upravo sa srpske strane, 1989. godine u Beogradu. Jovan Ćirilov, srpski teatrolog i književnik, objavljuje *Hrvatsko-srpski rječnik inačica – Srpsko-hrvatski rečnik varijanti*. Prema autorovom uvjerenju, i po dugogodišnjoj unitarističkoj srpskoj jezičnoj politici, srpski i hrvatski jedan su jezik pa je iz tog razloga u naslovu izostavljena riječ: razlike. Ta “relativno zanimljiva, ali leksikografski i uopće koncepcijski posve nekonzistentna knjižica beogradskog ‘kazalištarca’ Jovana Ćirilova” (Pranjковиć 1993: 160) objašnjava pojedine hrvatske i srpske izraze manje poznate “drugoj strani” i na taj način pokušava pospješiti kulturnu i jezičnu razmjenu među narodima, ne sluteći vrlo skori slom Jugoslavije i nametnutog jezičnog jedinstva Hrvata i Srba.

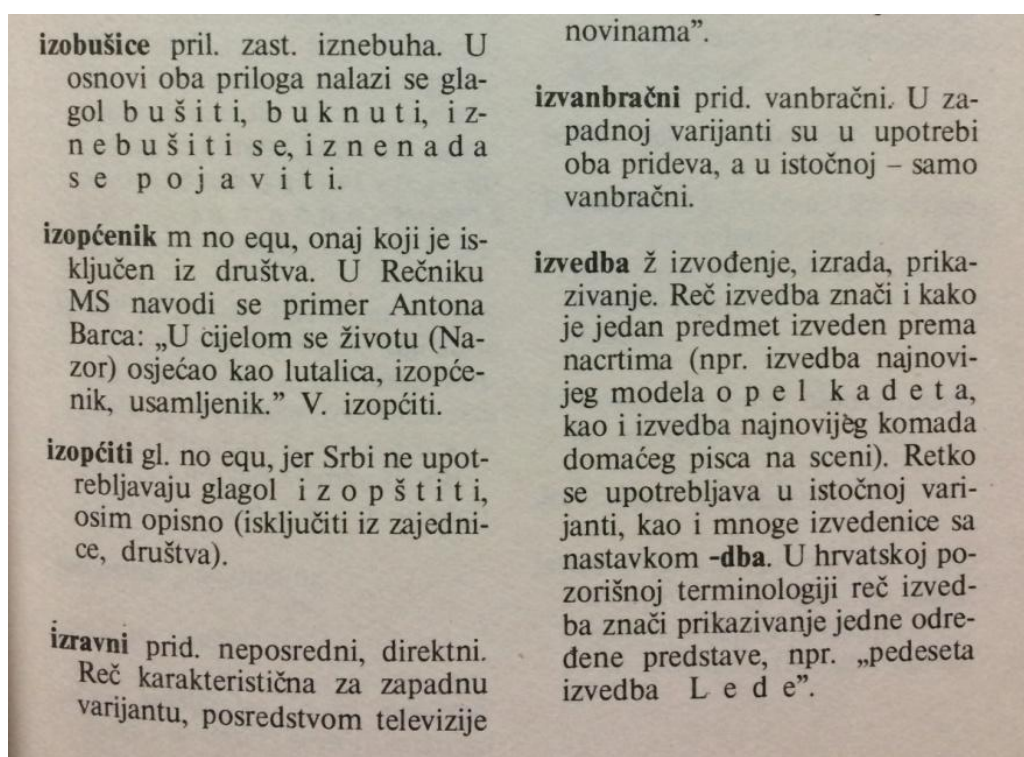
6.1. Namjera rječnika

Autor rječnika inačica polazi od činjenice da su srpski i hrvatski jedan jezik. Srpskohrvatski ili hrvatskosrpski, po njegovu mišljenju, ima više varijanti, a upravo tim varijantama bavi se njegovo leksikografsko djelo. Za Ćirilova različiti leksemi u dvama jezicima nisu dvije različite riječi već – sinonimi. Za parove: *kruh* i *hleb*, *dojam* i *utisak* tvrdi da nisu prijevodi, nego bogatstvo razvedenoga jezika, u kojima su se u različitim krajevima sačuvale različite inačice. Naglašava da nije priredio priručnik za prevođenje varijanti niti je sastavio popis što je pravilno, a što nije. Njegova glavna intencija je ubrzati i pospješiti “osmozu između varijanti” koja po njegovu mišljenju traje otkad je štokavski postao književni jezik i Srba i Hrvata (v. Ćirilov 1989: 5). Peti Ćirilovljevo djelo opisuje kao “amatersko” (2006: 523) te nastavlja “Leksikografska mu je vrijednost vrlo mala. Vrvi pogreškama, netočnostima i objekcijama koje su za leksikografski opis razlika nerelevantne” (op. cit. 523). Kroatizam *trijeska* preveo je srbizmom *krhotina* te *iver* zabilježio tek kao drugo značenje. Hrvatskom leksemu *sustav* navodi neprihvatljivu opreku i promašeno značenje *sistem*, *skupina*, *kompozicija*. Kao uobičajeni kroatizam, čak i u trećem izdanju rječnika iz 2010. godine, navodi leksem *berivo* i prevodi ga srbizmima *plata*, *prihod*. Vjerojatno je isti ustvari greškom zamijenio hrvatskim arhaizmom *beriva* sa značenjem *mjesečna primanja službenika (najčešće u intelektualnim zvanjima)*, *dohodak*, *plaća*. U rječniku nisu navedeni kroatizmi *prihod* i *plaća* iako oba u hrvatskom standardnom jeziku imaju značenje *stalne novčane naknade ili materijalne vrijednosti stečene radom*.

Za srpski i hrvatski jezik autor ovog rječnika koristi termine “srpska varijanta” i “hrvatska varijanta” ili “istočna i zapadna varijanta”. Kako, prema vlastitom priznanju, ne bi zamorio čitatelje, rabi i izraze “jezik Zagrepčana” i “jezik Beograđana”, misleći pritom na epicentre jezičnih varijanti. Da ne odustaje od podjele na varijante dokazuje rečenica iz predgovora u trećem izdanju: “Sve vreme od prvog do ovog izdanja nastavio sam da beležim reči koje se razlikuju u srpskoj i hrvatskoj varijanti, bilo da ih ranije nisam uočio ili su nastale u međuvremenu” (Ćirilov 2010: 5).

6.2. Opsežnost građe

Rječnik sadrži oko 2000 natuknica s hrvatskim izrazima na lijevoj strani, a otprilike podjednak broj riječi sadrži i dio u kojemu se objašnjavaju srpski izrazi pod naslovom *Srpsko-hrvatski rečnik varijanti*. Međutim hrvatski dio zauzima puno veći opseg po broju stranica. Hrvatske se natuknice podrobnije objašnjavaju, što sa srpskima nije slučaj. One se uglavnom objašnjavaju jednom razlikovnicom, ekvivalentom. To se može objasniti time da je Ćirilovu kao Srbinu veći broj hrvatskih riječi zvučao nepoznato i osjećao je potrebu da ih podrobnije razjasni nego srpske riječi. U prvome dijelu Ćirilovljeva rječnika na lijevoj se strani nalazi hrvatski izraz, otisnut malim, masnije otisnutim slovima, a na desnoj strani srpski ekvivalent i objašnjenje, uz primjer, porijeklo riječi i tipičnu uporabu. U drugom dijelu rječnika lijevo, masnije otisnut nalazi se srpski izraz, s nešto skromnijim objašnjenjem na hrvatskoj strani. Prvi je dio koncipiran po abecedi (v. kao na slici), drugi dio po azbuci.

Ćirilov vrlo opširno, i onda kada je to nepotrebno, objašnjava mnoge natuknice, tako da redovito spomene kada se i u kojoj mjeri u hrvatskom koristi pojedina riječ koja pripada i srpskom književnom jeziku. U slučajevima kad po njegovom mišljenju ekvivalenta nema, Ćirilov to naglašava posebnom oznakom *no equ*:

bajat no equ. star, ustajali hleb ili jelo

barunica ž baronica. Jedna od reči koja je kod Srba u upotrebi bliže izvornoj etimologiji (od

staronemačko baro, muž, čovjek). Najpoznatija barunica među Srbima je barunica Castelli iz Krležine drame Gospoda Glembajevi.

biskup no equ u pravoslavnoj terminologiji odgovara tituli vladika (v. u II delu rečnika varijanti)

bogonijekanje s bezbožinstvo, ateizam, bezboštvo. Ovaj poslednji izraz, po dr Jeronimu Šitku, takođe pripada hrvatskoj hrišćanskoj terminologiji.

bre uzv. no equ u hrvatskoj varijanti. Balkanizam grčkog porekla; skraćeni oblik od more, vokativ od reči čije je etimološko značenje ludo, budalo, ludice. Skraćeni oblik u novogrčkom glasi bre, što znači gle. I pored pogrđnog etimološkog značenja reči more, bre danas u srpskoj varijanti nema pogrđan prizvuk. U stvari, tim uzvikom se želi da se neko dozove pameti; npr. “Bre (ili more), ne govori gluposti!” Kad Zagrepčanin podražava Srbijanca, onda poštapalicu (uzvik) bre upotrebljava mnogo češće nego što se ona danas upotrebljava.

bursa ž no equ. Vrećica u kojoj sveštenik nosi samrtniku poslednju pomast. Takođe i ženska tašna.

cestogradnja ž no equ, građenje drumova

cjepika no equ kalemljena voćka. Na primer: “Vlada se brine za svaku cjepiku u svojim statistikama, ali za učitelke ne brine.” (Krleža)

dizalo s lift. Kada je lift ušao u upotrebu, Hrvati su preveli strane reči za isti pojam. Srbi upotrebljavaju reč engleskog porekla lift, koji ni sami Englezi ne upotrebljavaju. Englezi za lift koriste reče elevator. Na uputstvu za upotrebu u svim liftovima širom Jugoslavije uočava se sintagma osobno dizalo. Od glagola dizati Srbi i Hrvati imaju istu reč drugog značenja – dizalica.

glazba ž muzika. U hrvatskoj literaturi, iako se radi stilske raznolikosti katkad upotrebljava i reč muzika, redovno se koristi reč glazba, koja u osnovi ima staru slovensku reč glas. Od reči glazba nastale su mnoge izvedenice koje su u široj upotrebi kao porodica reči koja veoma karakteriše hrvatsku jezičnu varijantu: glazbalo, glazbar, glazbarski, glazben, glazbilo, glazbenost. Srbi ne upotrebljavaju reč glazba niti tu bogatu porodicu reči.

ljekarna ž apoteka. Hrvati upotrebljavaju oba oblika: i reč slovenskog porekla ljekarna i reč grčkog porekla apoteka (od glagola apotithemi – spremiti, uskladištiti, što znači da je apoteka spremište, skladište lekova). Srbi upotrebljavaju isključivo reč apoteka.

ljekarnik m apotekar

obrt m zanat, Obrt je hrvatski neologizam prema francuskom métier, a zanat dolazi od arapske reči zanaat (vještina, znanje), preko turskog sanat.

prisegnuti (se) gl. zakleti se

zdenac m studenac, bunar, kladenac. Na trgu ispred Hrvatskog narodnog kazališta nalazi se Meštrovićeva skulptura Zdenac života. Zdenac, kladenac i studenac su lepe književne reči u obe varijante. Bunar je turcizam, koji se upotrebljava i u hrvatskoj varijanti.

Prilično precizno definira značenje, odnosno značenjske segmente pojedinih leksema. U opisu se točno navodi u kojima se slučajevima riječ koristi, i koliko često u kojem jeziku. Ako je riječ o sinonimima, autor to i naglašava:

list m pismo. Za list sa drveta postoji isti naziv i u istočnoj i u zapadnoj varijanti, ali reč list samo Hrvati upotrebljavaju u značenju pismo. Pismo se naziva listom jer je na listu hartije, a list hartije je tanak kao list sa grane. List je takođe i morska riba (*Solea Vulgaris*) kao i časopis, novine.

broj m Kao matematički pojam ne razlikuje se u zapadnoj i istočnoj varijanti. Međutim, za označavanje u programu – estradnom, kabaretskom ili svečarskom na nekoj priredbi u Hrvatskoj se upotrebljava reč broj, a u Srbiji tačka.

Kroatizam *točka* u značenju osnovnog elementa geometrije i interpunkcijskog znaka, dodatnih značenja u matematici i pravu, dio je i različitih frazema nimalo neuobičajenih u hrvatskome jeziku poput: *plesna točka, mrtva točka, dodirna točka...*

Iako se u uvodnoj riječi pohvalio kako žargonizam uspješno zamjenjuje žargonizmom, barbarizam barbarizmom itd., često kao standardne kroatizme navodi hrvatske dijalektizme, arhaizme i žargonizme te poneke dodatno pojašnjava opisujući:

bedak m budala. Onaj koji je glup ili naivan.

blazina ž uzglavlje, jastuk

bogac m siromah

cukar m šećer. U govornom jeziku Dalmatinaca upotrebljava se reč nemačkog porekla (*Zucker*), a zvanični artikl je šećer, kao i u Srba (od turske reči *şeker*).

cvebe groždice ž mn. suvo grožđe. Reč cveba potiče od italijanske reči *zibibbo*. U slengu, reč cvebe ima isto značenje kao i reč biseri. Na primer: “To su prave novinske cvebe”, tj. pravi novinski biseri.

ćakulati gl. brbljati, ćaskati

družica ž drugarica, druga. Izraz sa lepom, starinskom patinom Šenoe i Nehajeva.

gablec m užina. U agramerskom govoru gablec je reč kojom se označava užina oko 10 h ujutro, tj. doručak koji se jede viljuškom (nem. *Gabel*, viljuška). V. *marenda*

kajda ž nota

kokot m petao, pevac

kostanj m kesten

marenda ž primorski sinonim za v. *gablec*

munjina ž arhaični izraz za struju, elektricitet

raca ž patka. U furlanskom italijanskom – razza.

švora ž kaluđerica. Švora potiče od italijanske reči suora (sestra). U katoličkoj terminologiji poznati su i izrazi redovnica, opatica, duvna...

tovar m magarac

zvijezdogatnja ž astrologija. Izraz zvezdogatnja navodi se kao sinonim za reč astrologija u Osmojezičkom enciklopedijskom rječniku.

Katkad nailazimo i na netočne navode:

dobar tijek Kod Srba se kaže “Priyatno” i za obed i u drugim prilikama – kad se poželi dobra zabava, prijatan rad, manje-više u poslednje vreme kao pozdrav prilikom rastanka.

blagdan m praznik. U terminologiji katoličke i pravoslavne crkve postoje mnoge veoma određene razlike između hrvatske i srpske varijante istog jezika, a jedna od njih je i reč blagdan, odnosno praznik.

putnica pasoš

U hrvatskom se dakako kaže *dobar tek*, koriste se leksemi i *blagdan* i *praznik* (ovisno o tome je li taj dan, koji je obično i neradni, posvećen nekom vjerskom činu ili se slavi kakav događaj iz života društva). Dok je u slučaju *putnica* uveden leksem *putovnica*, *putna isprava*. U prvome izdanju svoga rječnika naveo je kroatizam *putnica* (na srpskoj strani dodao je objašnjenje da je i leksem *pasoš* u Hrvata često korišten) dok u trećemu izdanju (2010) navodi razlikovni par *putovnica* – *pasoš*, a *dobar tijek* – *prijatno* promijenio je u *tek* – *apetit*. *Prohtev*, *želja za jelom*; *osećanje gladi*; *uopšte žudnja za nečim*. Zagrepčanin kaže: “*Dobar tek!*”, Srbin “*Prijatno!*” kada Namac kaže “*Mehlzeit*”, a Francuz “*Bon appetit!*”.

Ovaj rječnik ne daje definicije riječi, tvrdi Ćirilov u uvodu, a tumačenja su dana kada u drugoj varijanti nema odgovarajuće opreke. Iz istoga razloga ne označava naglasak. No pogledamo li primjere, moramo utvrditi da to nije točno, osobito kad je riječ o prvome dijelu, u kojemu se tumače hrvatske riječi. Uz gotovu svaku natuknicu naći ćemo objašnjenje, oplemenjeno primjerom i kratkim etimološkim pregledom, čak i kad u srpskom postoji adekvatna zamjena:

himba ž zloba, zavist, pakost, licemerje, pritvornost. Reč himba ima mnogo značenja, pa se ne može protumačiti nijednom pojedinačnom reči koja je navedena kao reč iz istočne varijante, a, zapravo, sve se te imenice upotrebljavaju i u zapadnoj varijanti.

Imenica himba nastala je od glagola hiniti – varati, lagati.

Katkad su navedena objašnjenja potpuno nepotrebna jer već iz same opreke dviju riječi znamo što govore Hrvati, a što Srbi:

klokan m kengur. U hrvatskoj naučnoj terminologiji termin klokan preuzet je 60-ih godina prošlog veka od Čeha, koju su oni skovali prema reči skokan (kreketuša). Reč kengur preuzeta je iz njemačkog (Kanguruh) i engleskog jezika (kangaroo), prema kapetanu Cooku, koji je tvrdio da je tu riječ čuo od aborigina u Australiji. Međutim, kasnije je utvrđeno da reč u tom obliku kod njih ne postoji.

blagovaona ž trpezarija. Hrvatska reč potiče od glagola blagovati (jesti dobro, uživati), a srpska od imenice sto (trpeza) koji je deo nameštaja u trpezariji. Hrvati takođe upotrebljavaju reč trpezarija.

7. Brodnjakov Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika

Raspad Jugoslavije i osamostaljenje Hrvatske 1991. godine rezultat su političkih promjena koje i na jezikoslovnom planu donose nove prilike za proučavanje uvijek mnogima zanimljivog (dvo)jezičnog pitanja. Osim određivanja novih teritorijalnih granica, reaktivirana je želja i stečeni su uvjeti da se i na jezičnoj razini razdvoje Hrvati od Srba te da se objavi ono što je prije toga “dugo vremena bilo zabranjeno” (Samardžija 1993: 127). A kako su zabranjene bile pojedine riječi uglavnom hrvatskog jezika, u novim se okolnostima javlja neopisiva potreba, i gorući entuzijazam, za objavljivanje rječnika u kojima bi se bez srpskog političkoga pritiska napokon mogle registrirati dosad potiskivane leksičke razlike između hrvatskog i srpskog. U tim plodnim i povoljnim uvjetima za razvijanje jezika u Hrvatskoj, u razmaku od otprilike dvije godine, objavljeno je čak šest razlikovnih rječnika uočava Peti (2006: 524).

U kratkom vremenskom razmaku objavljeno ih je šest: Vladimira Brodnjaka Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika, 1991; Ivana Branka Šamije i Dražena Lukačića Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika, 1991; Ivana Branka Šamije Razlikovnica hrvatskoga i srpskoga jezika, 1992; Gordane Linke Mali jezični priručnik, 1992; Marijana Krmpotića Jezični priručnik, 1992. i Stanka Pavuna Razlikovni rječnik. Govorimo li ispravno hrvatski?, 1993.

7.1. Opsežnost građe

Među njima je najzapaženiji bio onaj Brodnjakov. Rođeni Zagrepčanin, jezikoslovac, novinar, leksikograf i književni prevoditelj, nakon gotovo pola stoljeća marljivog prikupljanja građe, ispisivanja leksičkih, sintaktičkih i stilističkih osobina srpskoga jezika, godine 1991. objavljuje

svoje životno djelo *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, najopsežniji hrvatski razlikovni rječnik na 632 stranice sadrži bogatu leksikografsku građu od oko 30000 natuknica.

U uvodnoj riječi na prvim stranicama nakon upoznavanja čitatelja sa srpsko-hrvatskim jezičnim odnosima u 19. i na početku 20. stoljeća, predstavlja ukratko svoje prethodnike i njihove rječnike. Hvali i opisuje trnovit put knjige Petra Guberine i Krune Krstića definirajući je kao: “[...] prvo cjelovito i lingvistički obrazloženo djelo na tu temu” (Brodnjak 1991: 6).

No u izricanju stava o radu “beogradskog kazališnog djelatnika” (op. cit. 7) Jovana Ćirilova² osjeća se Brodnjakov pomalo ljutit ton u izražavanju: “[...] ja sam u svemu, i od prvoga časa imao upravo suprotne ciljeve od onih koje proklamira Jovan Ćirilov. Ja sam apsolutno protiv osmoze, što će reći asimilacije, i to naročito nasilne i prisilne...” (op. cit. 7).

7.2. Namjera rječnika

Čitatelja upoznaje kako, pod kojim uvjetima i iz kojih je razloga sastavio svoje životno djelo započeto odmah nakon rata te zašto je i kako od zamišljenog bezazlenog savjetnika za čitanje srpskih književnih tekstova nastao opsežan rječnik koji očituje međuodnos srpskog književnog i hrvatskog jezika. Osim političko-jezičnih prevrtanja, njegovu je nakanu “još više učvrstio nezналаčki tekst” (op. cit. 8) jedne poznate novinarkе (koju namjerno ne imenuje) objavljen u *Vjesniku* u kolovozu 1985. godine “Tko to tako piše i govori” s popisom zabranjenih riječi. “Zajapurivši se u svom protuhrvatskom bijesu” (op. cit. 8) novinarka napada prevoditeljicu Canettijeve knjige *Baklja u uhu* užasnuta na neke jezične konstrukcije i riječi u prijevodu: *tijekom, izvješće, u svezi, obiteljska tvorba...* Brodnjak je isprovociran takvim pretencioznim napadima na hrvatski jezik bio, pojašnjava, dodatno potaknut da nastavi s radom i sastavi rječnik. Zanimljivo je da je nastojeći sačuvati svoj rukopis “od možebitnih nezvanih interesenata” (op. cit. 9) sve prepisivao u tri primjerka odnosno tri radna rukopisa na kojima je radio.

² O Ćirilovu Brodnjak piše: “Napokon, tu je i peti, tek nedavno pristigli ‘preteča’ ovoga rječnika: knjižica s dva naslova: ‘Hrvatsko-srpski rječnik inačica – Srpsko-hrvatski rečnik’ varijanti beogradskog kazališnog djelatnika Jovana Ćirilova. U predgovoru tog svog ‘dvostrukog’ rječnika autor polazi od činjenice da su srpski i hrvatski jezik jedan jezik, da on ne želi povlačiti ‘demarkacionu liniju između varijanti našeg jezika koji se služe Srbi i Hrvati’, da ni u kom slučaju ‘ne želi da to bude priručnik za prevođenje varijanti’, nego, dapače, njime ‘želi da pospeši osmozu između varijanti’, koja je u toku, ne iz političkih, već iz lingvističkih i kulturno-istorijskih razloga. Ta osmoza traje od kada je štokavski izgovor postao književni jezik Hrvata Srba” (Brodnjak 1991: 6).

Unatoč svemu, očito je da nije dopustio da politička prepucavanja tijekom godina utječu na sastavljanje njegova rječnika jer napominje da se nakon svega nije odrekao svoje prve nakane: “da načinim neku vrstu priručnika za ‘čitanje s razumijevanjem’ srpskih književnih djela” suvremenih i starih srpskih pisaca. Autor stoga i napominje, ono što mu je oštra kritika poslije zamjerala, da se među srpskim riječima našlo i mnogo zastarjelica i arhaizama. Želeći biti svjedok postojanja hrvatskog jezika i prije “ustaškog hrvatskog” navodio je i neke stare hrvatske riječi koje se suvremenim govornicima mogu doimati smiješnima. No uklonio je partijske, belićevske i šuvarovske razlike, a zadržao jezične, i to slijedeći jezične zakone, jezičnu povijest i jezični osjećaj (v. Brodnjak 1991: 7).

7.3. Izbor i obrada građe

Osnovna Petijeva kritika upućena Brodnjaku brkanje je pojmova *razlikovnosti* i *različitosti*. Tako primjerice leksemi: *odojče* – *dojenče*, a u hrv *odojak*, *prašćić*; *brijač*, *britva*; *aparat za brijanje* (*žiletom*) – u hrv *čovjek koji brije*, *brico*, *frizer*. Ti primjeri, tvrdio je Peti, ne mogu biti razlikovni u smislu para *nogomet* – *fudbal* zato što im značenje nije ni u čemu isto pa nije razlikovno nego različito. No upravo ovdje upitni leksemi *odojče* i *brijač* uvršteni su i u popis najnovijeg objasnidbenog rječnika na hrvatskome tržištu (v. o tome poglavlje 8), što dokazuje potrebu uvrštavanja deskriptivnih parova u ovaj tip rječnika.

U Brodnjakovu izboru građe Peti uviđa mnoge nedostatke. Zamjera mu neujednačenost u obradi, neodređena polazišta, nedovoljno jasne kriterije te pretrpanost leksikografskim podacima. Čak tvrdi da autor favorizira srpski time što ga je smjestio s lijeve strane (v. Peti 1994: 254). Brodnjakov poredak, odnosno prednost koju je dao srpskome, ne treba smatrati pogrešnim a kamoli apsurdnim kakvog je opisao Peti. Obično je jezik s lijeve strane polazište, a onaj s desne sporedan, korisniku rječnika znan, kojim se tumači onaj s lijeve strane. Djelo je, kao i ostala obrađena u ovome radu, namijenjeno hrvatskoj publici kojoj je upravo srpski – manje poznat.

Kao nedostatak rječnika ne bi se čak mogla navesti ni činjenica da je hrvatski nerijetko samo

jezik opisa i tumačenja srpskih riječi. Suptilno opravdanje u učinjenim pogrešnim koracima izložila je Lada Badurina smatrajući da je Brodnjakov rječnik “trebao biti razlikovnim rječnikom dvaju standardnih (književnih) jezika, srpskog i hrvatskog. [...] U Brodnjakov su korpus naime ulazila djela srpske književne baštine ali i suvremene srpske književnosti, prijevodi, ne uvijek dobri, književnih klasika i drugi srpski tekstovi. Tako široko naznačen korpus [...] otežava ili čak onemogućava poimanje stvarnog stanja u leksiku srpskog standardnog jezika” (Badurina 1991: 224).

pregrevati se	415
pregrevati se, -am se nesvrš – pregrijava-ti se pregrizi, pregriza m mn – kolika, grčevi u trbuhu, grčevita bol u trbuhu pregrupisanje s – pregrupiranje pregrupisati, -išem svrš – pregrupirati, razvrstati pregrupisavati se, -am se nesvrš – pregrupiravati se, pregrupirati se pregruvati, -uвам svrš – prevaliti, prijeći teškom mukom prehodnica ž – ¹padajuća zvijezda, zvijezda koja preleti preko neba; ²zvijezda prethodnica, zvijezda vodilica (Bibl); ^{1,8}hrv zast zvijezda danica prehraniti se, -im se svrš – ^{▲1}prejesti se, previše se najesti; ²ⁱ u hrv prehraniti se svojim radom prehranjen, -a, -o – [▲]onaj koji je previše jeo, koji se prejeo; ²ⁱ u hrv onaj kojega je netko prehranio preimućnost ž – prednost preimućstven, -a, -o – premoćan, nadmoćan	kaditi – ¹obavljati obred đenja groba (o zadušnica vati sa svih strana prekalajisati, -išem svrš – trom, pokositriti prekalupljati, -am nesvrš – prekalupljati novine – pre ne prekamukati, -učem v. prek prekantariti, -im svrš – pr kantariti se – pretovariti ćem, prejesti se prekaran, -rna, -rno lat isprošen, dan privremeno čije volje ili milosti; opoz men, nesiguran, nestalan ⁷prekardašiti, -im svrš > pre šiti mjeru prekarijum, -ijuma m lat – puštanje neke stvari na opoziva prekesak, prekeska m – ke pojasu, obično s duhanom priborom

I Brodnjak je poput Benešića upao u zamku svrstavanja riječi stranoga podrijetla koje se rabe i u hrvatskome pod srbizme, a domaće riječi smješta u kroatizme. Peti ističe Brodnjakov prijedlog zamjene strane riječi “s drugim, tobožnje boljim, tzv. čisto hrvatskim riječima” (Peti 1994: 264). Evo nekoliko takvih primjera: *gramatika* > *slovnica*³; *alegorija* > *inokaz*, *anatomija* > *razudba*.

³ Brodnjak je leksemski par obilježio brojčanim simbolom 7 koji objašnjava kao srpsku odnosno hrvatsku riječ ili tuđicu uz koju u hrvatskome postoji i druga stilski neobilježena riječ (*upotreba* – *uporaba*, *materija* – *tvar*).

Naime *gramatika*, *alegorija* i *anatomija* nisu srpske tj. hrvatske riječi ili tuđice uz koje u hrvatskom postoji i druga stilski neobilježena riječ, kako stoji u autorovoj napomeni. Oznaka ‘>’ znači da navedena riječ pripada (i) hrvatskome jeziku, a o njezinu odnosu prema srpskome približe govore brojčani simboli; ako nema tih brojčanih simbola, ona upućuje na općenito prihvatljiviju riječ (v. Brodnjak 1991: 15). “Ovako neobičnoj, nepraktičnoj, ali i originalnoj koncepciji Rječnika glavni je razlog činjenica što je on prvotno bio zamišljen kao svojevrsni savjetnik za čitanje srpskih, u prvome redu književnoumjetničkih, tekstova” objašnjava Ivo Pranjković u članku *Razlike između hrvatskog i srpskog jezika*, koji tvrdi da je Brodnjakovo leksikografsko djelo ustvari rječnik (srpskih) egzotizama i stranih riječi (naročito orijentalizama). No to isto djelo može poslužiti, i jest poslužilo budućim naraštajima, i “kao bogato vrelo za buduće jezikoslovce i leksikografske raščlambe” (Pranjković 1992/1993: 377).

Autori rasprava naveli su nizove riječi koje po njihovom mišljenju nisu trebale dobiti svoje mjestu u rječniku poput srpskih leksema koji nemaju ekvivalent u hrvatskom, npr.:

arandelovštak – čovjek koji slavi dan arhanela Mihajla kao kućnog sveca zaštitnika

ardija (tur) – prostorija iza dućana, skladište, stražnji dio kuće

bekuta – tupa, loša britva

platežnik – 1) onaj koji je plaćen za kakav posao, plaćenik 2) onaj koji prima plaću, službenik, 3) onaj koji je dužan nešto platiti

Nedopustivim smatraju i uspoređivanje ili izjednačavanje srpskih historizama, nestandardnih oblika, zastarjelica ili provincijalizama s riječima hrvatskoga jezičnog standarda:

blagodarim! – hvala! zahvaljujem! mnogo vam hvala

bleh (njem) – lim; bleh

muzika – limena glazba

živopisac – slikar

Peti kao primjer takve greške izdvaja leksem *gajba* – žargonski izraz u srpskom jeziku koji stoga ne spada u razlikovni rječnik jer *gajba* u srpskome nije razlikovna prema sintagmi *podstanarska soba* u hrvatskome. Uostalom, *gajba* kao srpski žargonizam u hrvatskome jeziku također znači *podstanarska soba*; po tome tu razlikovnosti prema hrvatskome nema, možemo se složiti, i

zaključuje da takve opreke pripadaju u rječnik žargona srpskoga jezika. No, uza sve svoje slabosti, vrijeme je pokazalo da je to djelo uvelike bilo od koristi i pripomoglo boljem razumijevanju srpskoga i hrvatskoga.

7.3.1. Jasnoća oznaka i uputa

Na koricama knjige nalaze se lako dostupna no zamršena objašnjenja 22 brojčana simbola koja uporabu rječnika ustvari ne čine jednostavnijom. Brojke iznad pojenih leksema (koje označavaju 22 moguća suodnosa između riječi unutar iste natuknice) sitne su i oku jedva vidljive, a osim toga, često i pogrešno svrstane. Riječi stranoga podrijetla tako su uvrštene među srpske doduše s opaskom broj 11 pod kojom stoji: “Tuđica koja je u srpskom sasvim obična riječ za koju ponekad čak i nema prave zamjene (npr. *direktan* nema korelata *izravan*), dok se u hrvatskom umjesto nje uzima najčešće hrvatska riječ (*period – razdoblje, decenija – desetljeće, deponovati – deponirati > položiti*); tako su označene i tuđice koje se ponekad upotrebljavaju u govornom jeziku, ali se u književnom jeziku ponajčešće zamjenjuju hrvatskom riječju” (v. Brodnjak, Objašnjenje brojčanih simbola). Brojkom 11 označen je i leksem: *nonšalatan – nehajan, nemaran, ravnodušan*.

Brojkom 2 označene su srpske riječi kojima se od 1918., i osobito u novije vrijeme, nastojala istisnuti odgovarajuća hrvatska riječ, često i u iskrivljenu ili ijekaviziranu obliku (*povjerilac* umjesto *vjerovnik*, *mapa* umjesto *zemljovid*, *nehat* umjesto *nehaj*, *ujdurma* umjesto *podvala*).

Na kraju rječnika nalazi se manji *Frazeološki rječnik* sa zanimljivim izborom od petstotinjak poslovice, izreka, uzrečica, ulomaka iz Biblije i ustaljenih izričaja na srpskom jeziku (djelomice navedenih i u pojedinim natuknicama rječnika), objašnjenih hrvatskim prijevodom (v. Brodnjak 1991: 615) poput:

lekarski uput – liječnička uputnica (za specijalista, za bolnicu)

Moranje je moranje – Što se mora nije teško

Nadao sam se tome kolaču – Samo sam to čekao! Očekivao sam da će mi se to i dogoditi.

8. Samardžija i najnoviji objasnidbeni rječnik

Kao što su prethodno navedeni rječnici izazivali različite reakcije javnosti i struke (i mnogi drugi koje nisam spomenula, a pripadaju povijesti hrvatske leksikografije), sličan scenarij nije zaobišao ni ne tako davno objavljeno djelo na tu jezičnu temu. Rasprave oprečnih mišljenja dočekale su i *Srpsko – hrvatski objasnidbeni rječnik* Marka Samardžije, profesora sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Riječ je o opsežnom jezičnom priručniku koji je nastao kao rezultat dugogodišnjeg, marljivog rada našeg jezikoslovca. Nakon već toliko puta ispisanog pojma “razlikovni” kad su u pitanju bili njegovi prethodnici, pridjev objasnidbeni u naslovu rječnika ukazuje na svježinu i novost. Vjerujem da je taj pridjev izabran svjesno kako bi barem dio čitateljske publike koja je bila spremna na obračun sa Samardžijom – bio ušutkan. Poučen iskustvom i zamkama u koje su upadali mnogi razlikovni rječnici i njihovi autori koji su uglavnom nastojali popisati sve razlike između hrvatskoga i srpskoga, neovisno o naravi ili o funkcionalnoj razini na kojoj se iste pojavljuju, Samardžija je suzio područje kojim će se baviti. “Moj se *Rječnik* u osnovi ograničava na leksik, odnosno na leksičko-semantičku problematiku, na riječi koje su različite ili jednako zvuče u srpskom i hrvatskom, a značenja su im prilično udaljena i kod neupućenih mogu izazvati nedoumice, kao na primjer leksem *kolovoz* koji u srpskom znači *kolnik*, a u hrvatskom *osmi mjesec u godini*”, izjavio je Samardžija u intervjuu za Portal Hrvatskoga kulturnog vijeća početkom siječnja 2016. godine.⁴ Dobar dio srpskih leksema, pogotovo historizmi, etnologizmi, upravni nazivi itd., nema svoje leksičke jednakovrijednice u hrvatskome, pa ih je u rječniku autor morao objasniti odnosno definirati da bi bile razumljive govorniku hrvatskoga. “Ako na drugoj strani u drugom jeziku nema druge riječi, mora se dati definicija ili objašnjenje – tako objasnidbeni – to nije moj specijalitet”, rekao je Samardžija za isti portal povodom predstavljanja svog rječnika.

8.1. Namjera rječnika

Kad su početkom devedesetih započele ratne strahote “popucala je velika većina dotadanih komunikacijskih veza. Na hrvatskoj strani tih su godina u bogatoj savjetodavnoj literaturi učestale poruke (i) o (nepotrebnim) s(e)rbizmima u hrvatskome” (Samardžija 2015: 6). Pojavio se

⁴ Objavljeno na: www.hkv.hr/vijesti/razgovori/22286-m-samardzija-ocekivao-sam-kvalificiranje-napadace.html

tada niz razlikovnih rječnika uglavnom amaterskih i diletantskih, sastavljeni s purističkom namjerom, ali različiti po stupnju stručne pouzdanosti. No nakon raspada zajedničke države i ratnih stradanja, u izmijenjenim društveno-političkim uvjetima, “na hrvatskoj su strani odrasli naraštaji s hrvatskim jezičnim osjećajem (jezičnom kompetencijom), drugačije jezično školovani, koji u dodiru sa srpskim jezikom (u izravnoj komunikaciji, preko televizije ili tiskovina) zastaju nesigurni i zbunjeni jer im je velik dio toga leksika razumljiv, dio sličan vlastitomu, ali i jedan dio nepoznat i nerazumljiv, pogotovo kad su posrijedi nazivi i nestandardnojezični leksemi” (op. cit. 6). Upravo je zato Samardžija rječnik sastavio po načelima dvojezične leksikografije prvenstveno kao praktično objasnidbeno pomagalo za što ispravnije razumijevanje srpskoga jezika. Namjera mu nije bila popisati sve razlike između hrvatskoga i srpskoga niti sve leksičke i leksičosemantičke razlike što postoje u jezičnoj praksi dviju jezičnih zajednica, nego govornicima hrvatskoga olakšati razumijevanje srpskih općelexičkih i češćih terminoloških osebujnosti.

8.2. Izbor i obrada građe

Napominje da iz tog razloga u rječniku nisu obrađeni: leksemi koji se razlikuju samo po refleksu jata (*cev* i *cijev*, *beda* i *bijeda*, *dve* i *dvije*, *grejač* i *grijač*, *mesec* i *mjesec*, *pre* i *prije*, *vejati* i *vijati*, *beležiti* i *bilježiti*, *besneti* i *bjesnjeti*). No dio srpskih leksema s ekavskim refleksom jata od hrvatskih s jekavskim refleksom razlikuje se još nekom značajkom i takve je lekseme ipak obradio (*bekstvo* – *bijeg*, *lekar* – *liječnik*, *poternica* – *tjeralica*, *prolećni* – *proljetni*). Obradeni su i oni srpski leksemi s ekavskim refleksom jata za koje hrvatski ima posve drugačija leksička rješenja (*bezbedan* – *siguran*, *dejstvo* – *djelovanje*, *pomeriti* – *pomaknuti*, *ubediti* – *uvjeriti*). Nije obradio lekseme koji se razlikuju po samo jednome fonemu (*aktuelan* i *aktualan*, *amin* i *amen*, *bronza* i *bronca*, *filosofija* i *filozofija*, *jagnjetina* i *janjetina*, *lobanja* i *lubanja*, *kafana* i *kavana*, *muva* i *muha*, *takođe* i *također*, *tačka* i *točka*). Nisu obrađeni ni leksemi u kojima srpski jezik baštini staroslavensko /št/ za koje je u hrvatskome uobičajeno /ć/: *opšti* i *opći*, *sveštenik* i *svećenik*, *uopšte* i *uopće*. Nisu obrađene tvornice koje imaju istu tvorbenu osnovu, ali su u srpskome tvorene različitim tvorbenim prefiksima (*saigrač*, *saputnik*, *saradnja*, *savremen*) ili tvorbenim sufiksima (*autorka*, *cimerka*, *porudžbina*, *profesorka*). Nisu obrađene posuđenice koje

postoje i u srpskome i u hrvatskome, ali za njih usto postoji i hrvatska zamjena, npr. *advokat*, *ambasada*, *aparat*, *aplauz*, *artiljerija*, *bankrot*, *botanika*, *budžet*, *datum*, *ekonomija*, *januar* (i ostali nazivi mjeseci podrijetlom iz latinskog), *kaucija*, *klavir*, *lift*, *marš*, *municija*, *muzičar*, *muzika*, *original*, *pegla*, *semestar*, *sistem*, *žaluzine*. Nisu obrađeni neki posuđeni glagoli koji u srpskome završavaju na *-avati* i *-isati*, a u hrvatskome na *-irati* (*angažovati*, *funkcionisati*, *grupisati*, *pakovati*), kao ni imeničke posuđenice koje su različito morfološki prilagođene (*alpinista* i *alpinist*, *arhitekta* i *arhitekt*, *fonema* i *fonem*, *lingvista* i *lingvist*, *poanta* i *poenta*, *molekul* i *molekula*) (v. Samardžija 7–10). Pregledni rječnik ima više tisuća riječi na gotovo 600 stranica, a prije svakog slova uvrštene su leksikonski sažete natuknice o odabranim događajima iz srpske povijesti i kulture. Umjesto standardne podjele u stupce (lijevo srbizmi, desno kroatizmi), autor je izabrao formu tablice (kao na slici).

diskos/ дискос	<grč> <i>m pravosl</i>	‘plitica na kojoj stoji kalež’
diverzifikovati/ диверзификовати	<njem> <i>dv</i> [<i>diverzifikujem</i>]	diverzificirati, varirati, proširiti
dizge/ дизге	ž <i>mn etnol</i>	‘vrsta muških vezenih podvezica’
dizgin/ дизгин	<tur> <i>m</i>	uzda; reg kajas
dobegavati/ добегавати	<i>nsv</i> [<i>dobegavam</i>]	dobježavati
doboš/ добош	<mađ> <i>m</i>	bubanj

Pri izboru srpskih leksema, iako mu kritika zamjera nepotrebno gomilanje arhaizama i broj natuknica s religijskim nazivljem, Samardžija je vidno težio i leksiku suvremene srpske govorene i pisane komunikacije (književnost, novinarstvo). “Iz organskih idioma, strukovnih i znanstvenih nazivlja obrađeni su samo odabrani, što ne znači uvijek i najčešći nazivi” (op. cit. 10). Posebnu je pozornost Samardžija posvetio srpskopравославnomu kršćanskom nazivlju koje u hrvatskom ima status egzotizama, ali i posuđenicama. Srpske se natuknice donose uobičajenim abecednim redom, i to na oba pisma, i latinicom i ćirilicom. Naglasak je označen kad ima razlikovnu ulogu, a uz svaku natuknicu donose se gramatičke odrednice te stilske koje služe za približno

određivanje natuknice u leksičkome sustavu srpskoga jezika (npr. zast, reg, žarg, iron, pogr).

Primjeri srpskih riječi i hrvatskih jednakovrijednica:

baksuz – nesretnik, reg pehist, pegula

baletanke – balerinke

bezuslovno – bezuvjetno

bukvalno – doslovno

dvotačka – dvotočje, dvotočka

milion – milijun

milionar – milijunaš, milijuner

izvestan – siguran, stanovit

izvinjenje – isprika, opravdanje

patika – papuča, tenisica, šlapa

patrola – ophodnja

poternica – tjeralica

prijatno! – uslast! dobar tek!

saučešće – sućut

sujeta – taština

takmičar – natjecatelj

usaglasiti – uskladiti, dogovoriti

uslov – uvjet

uvidaj – očevid

zavera – urota

zavesa – zastor

Svakako su zanimljivi i pojedini leksemi koji jednako zvuče u srpskom i hrvatskom, a imaju posve različita značenja, poput:

glasnogovornik – razglas, zvučnik

igračica – igračka, plesačica, (zast) sviračica

igrati – igrati, plesati, (zast) svirati

kamenica – 1. udubljenje u kamenu u kojem se zadržava voda 2. reg kamenolom 3. (pren) šutljivac
4. kamen

pokajnica – narikača

predstava – 1. (psih) predodžba, 2. kazališna predstava, 3. (razg) prizor iz života (svađa i slično)

radnja – radionica, lokal

sud – posuda

zrak – zraka

U slučajevima kada u drugom jeziku nema ekvivalenta Samardžija daje definiciju ili objašnjenje. U ovoj se kategoriji našao i leksem, naveden kao srbizam, *ikona (pravosl)* potom samo objašnjen kao *sakralna slika izrađena na drvu ili na platnu*. Iako je isti u uobičajenoj uporabi u hrvatskom jeziku sa sličnim značenjem *slika Krista, Bogorodice, svetaca ili svetog prizora izrađena na drvu*. Osim toga, leksem *ikona* ima još jedno značenje u informatičkoj terminologiji: *sličica na kompjuterskom ekranu koja predstavlja određenu datoteku ili program, aktivira se mišem*. Ekvivalenti u hrvatskom jeziku nisu pronađeni za:

agnec (stsl) – pravosl ‘središnji dio posvećena kvasnog kruha (→ prosfora) koji se nakon pretvorbe prinosi žrtvama i služi za pričest svećenika i njegovih poslužitelja’

cevkanje – vrsta dječje igre

čanak – drvena zdjela, (tur)

đinđuva – bezvrijedan nakit; bižuterija

đurovača – 1. vrsta rakije 2. vrsta čaše

fistan (etnol) – vrsta haljine od raznobojne svile

more (uzvik/poštapalica) – 1. naglašava uvjerljivost 2. ističe zahtjev 3. ističe poticanje

paralaža – lažljivac koji ponavlja svoje laži

prosfora (pravosl) – ‘pšenični kvasni kruh koji se upotrebljava za pričest’; hostija

stipsa – 1. kiseli kamen, slanac, alaun 2. (pren) škrtac, tvrdica

teget – tamnoplav

zlokera – zlosretnik, nesretnik

žmurka – dječja igra skrivača

U rječnik su uvršteni i žargonizmi te leksemi razgovornog stila:

cinkaroš (žarg) – cinker, žbir, dojavitelj, tihohoda

farmerke – traperice

fazon – 1. oblik, forma, fazona 2. (žarg) način, stil; izraz

mator – star

matoriti – starjeti

žurka – tulum

Autor je samokritički istaknuo i da nema kompetencije izvornoga govornika srpskog te da je

leksiku srpskoga jezika pristupio kao inojezični govornik. Predgovor *Srpsko – hrvatskog objasnidbenog rječnika* Samardžija počinje tvrdnjom da razlike između srpskog i hrvatskog standardnog jezika, ali i nestandardnih idioma danas ne osporava nitko ozbiljan. I svi oni koji misle drugačije i okomili su se na autorovu potrebu da olakša razumijevanje opće leksičkih i terminoloških osobujnosti srpskog jezika svojim prozivanjem dokazuju da (pre)malo znaju (v. op. cit. 5). Na prigovor da u rječniku ima riječi koje ni sami Srbi ne znaju – autor odgovara u TV-prilogu za Dnevnik⁵ povodom službenog predstavljanja rječnika u Matici hrvatskoj: “Ja vam jamčim da ćete u svakom hrvatskom rječniku koji ima više od deset tisuća riječi naći ne jednog, nego stotine Hrvata koji će u tih deset tisuća najčešćih hrvatskih riječi pronaći dovoljno onih koje neće razumjeti” – ističe Samardžija svjestan i mogućih propusta da neki srpski leksem nije obrađen cjelovito ili da mu nisu navedene sve značenjske nijanse.

⁵ <http://magazin.hrt.hr/324545/predstavljen-srpsko-hrvatski-objasnidbeni-rjecnik>

9. Zaključak

Ovim su radom izdvojene u općim crtama razlike među razlikovnim rječnicima pisanim u različitim okolnostima hrvatske povijesti u posljednjih stotinjak godina. Analiza razlika između hrvatskog i srpskog jezika prikazuje niz problema koji se uglavnom tiču definiranja kriterija za određivanje građe takve vrste rječnika. Prije početka dublje analize razlikovnih rječnika, zaintrigirala me Petijeva kritika *Nerazlikovnost razlika*. Na temelju pročitano, opširne analize prožete iznimno zanimljivim argumentima i podacima, planirala sam napisati diplomski utemeljen na njegovim kriterijima razlikovnosti. Međutim što sam više istraživala leksičku razinu, uočavala sam da bi metodologija trebala biti razrađena tako da dopušta otkrivanja nepodudarnosti u srpskome i hrvatskome ne isključivo na jednome kriteriju – kako je Peti u svome radu predlagao kriterij pravih razlikovnica.

Svaki od rječnika doprinio je, većim ili manjim dijelom, razvoju ovog jezičnog područja. Zabilježen je velik broj primjera koji se nalaze samo u Benešićevoj gramatici, koje navodi kao srbizme, a nisu registrirani u ostala četiri rječnika: *botanika, četa, divljenje, električna centrala, elektrika, glasati, gimnastika, gromobran, izbjeglica, izvršiti, jelovnik, kapetan, kretanje, lopov, naklonjen, naplatiti, olako, opasnost, oskudica, oslonac, park, pogodan, potomak, potvrđan, povlastica, radoznao, rečenica, suparnik, upotrebljavati, uzbuđen* itd. O nekim pak leksemima različiti autori iznose oprečna mišljenja. Zanimljivo je da Benešić radi razlikovnicu kroatizam – srbizam: *stupanj – stepen*, no prilozi nisu tvoreni po analogiji jer *postepeno* stoji u stupcu kroatizama, a *postupno* pod srbizmima. Guberina – Krstić također razlikuju srbizam *stepen* od kroatizma *stupanj* te također griješe u analogiji poput Benešića. Ćirilov u trećem izdanju 2010. godine od navedenih razlikovnica u popis uvrštava samo izvedenice odnosno opreku kroatizam *stubište* srbizam *stepenište*. Samardžija ima razlikovne parove *stepen – stupanj* te *postepeno – postupno, sukcesivno*.

Zanimljiv je i slučaj s leksemom *cvjetača*. Ćirilov, Guberina – Krstić i Brodnjak kroatizam *cvjetača* suprotstavljaju srbizmu *karfiol* uz objašnjenje da Srbi koriste stranu riječ talijanskog porijekla “a Hrvati su taj rascvetali kupus preveli kao cvjetača. U Hrvata takođe cjetača” (Ćirilov

2010: 35). Talijanizam *cavolo* ustvari znači *kupus*, a *cavolfiore* (u doslovnome prijevodu *cvjetni kupus*) je *cvjetača*. Samardžija u popisu srbizama *cvetni kupus* prevodi kao *cvjetača*, (*razg*) *karfiol*. U Dalmaciji se za *karfiol* udomaćio izraz *kaul(a)* i *kavul*.

Dvojba i *sumnja* nisu pronašle svoje mjesto na stranicama Samardžijina rječnika, dok Ćirilov kroatizam *dvojba* objašnjava, naravno, veoma detaljno: “*dvojba – sumnja. Nesumnjivo da se zapadna varijanta zasniva na uverenju da se u svakoj sumnji čovek odlučuje između dva rešenja, pa je reč dvojba bliska staroj grčkoj reči dilemma*” (objasnivši to tako u 1. i 3. izdanju).

Guberina – Krstić izdvajaju kroatizme *dvojba* i *dvojiti*, a Brodnjak navodi srbizam *dvojiti* – *razlikovati, razdvajati; biti u dvojbi, u nedoumici; sumnjati*. Srbizam *sumnja* dodatno je objasnio broječanim simbolom 8 (riječ koja i u srpskom ima navedeno značenje te dodatna značenja koja u hrvatskome nema) te navodi *dvojba, neizvjesnost, kolebanje; u hrv nevjerovanje u nešto ili nekoga, nevjerica, neuvjerenost u ispravnost nečega*.

Razlike između hrvatskoga i srpskoga na leksičko-semantičkoj razini, analiza tekstova, istraživanje, uočavanje kriterija za njihovo pravilno prepoznavanje i određivanje njihove tipologije vrlo je složena problematika čijoj višeslojnosti može pristupiti isključivo jezikoslovac koji je tome dorastao.

Pri svemu tome ne smijemo zaboraviti da se jezik, u neraskidivom odnosu s ljudskom vrstom, kao sredstvo komunikacije svakodnevno mijenja i evoluira, katkad jezično osiromašuje, katkad se bogati. Gledajući cjelokupnu stoljetnu jezičnu problematiku, ne iz određenog kuta već kao nevjerojatno složenu makrosliku, iskače nezanemariv i neizbrisiv predznak – jezik se razvija i prilagođava (u) vremenu i prostoru – ali, unatoč svemu, ne umire.

10. Literatura

Anić, Vladimir. 2004. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Četvrto izdanje. Zagreb: Novi Liber.

Badurina, Lada. 1991. O sličnostima i razlikama (Vladimir Brodnjak, Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika, Školske novine, Zagreb 1991) *Fluminensia* III/1–2. 223–225.

Belić, Aleksandar. 1951. O Benešićevoj gramatici. *Oko našeg književnog jezika*. Beograd: Srpska književna zadruža, 237–250.

Benešić, Julije. 1937. *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy. Biblioteka Polska.

Bošković, Radoslav. 1935. O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnoga jezika. *Naš jezik*: 277–282.

Brodnjak, Vladimir. 1991. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.

Brodnjak, Vladimir. 1992. *Rječnik razlika između hrvatskog i srpskog jezika*. Zagreb: Školske novine i Hrvatska sveučilišna naklada.

Ćirilov, Jovan. 1989. *Hrvatsko-srpski rječnik inačica. Srpsko-hrvatski rečnik varijanti*. Beograd: Stilos.

Ćirilov, Jovan. 2010. *Hrvatsko-srpski rječnik inačica i srpsko-hrvatski rečnik varijanata*. Treće izdanje. Novi Sad: Prometej.

Guberina, Petar – Kruno Krstić. 1940. *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Mićanović, Krešimir. 2004. Leksičke razlike i Benešićeva gramatika. *Dani Julija Benešića. Zbornik radova I.* Ur. Ante Selak. Zagreb: Pergamena – Muzej grada Iloka. 113–119.

Peti, Mirko. 1994. Nerazlikovnosti razlika. Načelna razmatranja uz Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika Vladimira Brodnjaka. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik XX*: 245–272.

Peti, Mirko. 2006. Razlikovni rječnici. *Hrvatski jezik u 20. stoljeću.* Ur. Marko Samardžija, Ivo Pranjković. Zagreb: Matica hrvatska. 507–530.

Pintarić, Neda. 2004. Benešićeva hrvatska gramatika za Poljake. *Dani Julija Benešića. Zbornik radova I.* Ur. Ante Selak. Zagreb: Pergamena – Muzej grada Iloka, 105–112.

Pranjković, Ivo. 1992/1993. Razlikovni rječnici. *Filologija* 20–21: 357–383.

Pranjković, Ivo. 1993. Razlike između hrvatskog i srpskog jezika. *Kronika hrvatskoga jezika i slovnice.* Zagreb: Matica hrvatska. 158–171.

Samardžija, Marko. 1993. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj državi Hrvatskoj.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Samardžija, Marko. 2002. *Nekoć i nedavno.* Odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika. Rijeka: Izdavački centar.

Samardžija, Marko. 2012. *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. – 1941.).* Zagreb: Školska knjiga.

Samardžija, Marko. 2015. *Srpsko – hrvatski objasnidbeni rječnik.* Zagreb: Matica hrvatska.

Simeon, Rikard. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva.* Zagreb: Matica hrvatska.

Škarić, Ivo. 2005. Kroatizmi u hrvatskome jeziku ili što to o jeziku doista propisuje Hrvatski ustav. *Jezik*. 52/4: 121–128.